İSTANBUL UNIVERSITY PRESS

Türkiyat Mecmuası
Journal of Turkology,
IUTURKIYAT 2025

https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.1596370
Başvuru | Submitted 04.12.2024
Revizyon Talebi | Revision Requested 25.01.2025
Son Revizyon | Last Revision Received 08.09.2025
Kabul | Accepted 09.09.2025
Online Yayın | Published Online 12.09.2025

Türkiyat Mecmuası
Journal of Turkology

Araştırma Makalesi | Research Article

Açık Erişim | Open Access

Akkoyunlu Türkmen Devleti'nde İstihbarat Faaliyetleri

Intelligence Activities in the Aqqoyunlu Turkmen State

Yavuz Delibalta [1]

[1] Kafkas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Kars, Türkiye

Öz

Bu çalışmada XIV-XV. yüzyıllarda Anadolu'nun doğusundan Horasan içlerine kadar geniş bir sahada hâkimiyet kuran Akkoyunlu Türkmen Devleti'nin istihbarat faaliyetleri ve yöntemleri ele alınmıştır. Akkoyunlu Türkmen Devleti, Karakoyunlular, Timurlular, Memlüklüler, Osmanlılar ve Safevîler gibi dönemin diğer devletleriyle siyasî ve askerî mücadelelerde bulunmuşlardır. Akkoyunlular, askerî sahada özellikle *karavul* adı verilen keşif birlikleri sayesinde istihbarat toplamıştır. Ayrıca düşman saflarından esirler yakalamak suretiyle bilgi edinme yoluna başvurulmuştur. Çeşitli kılıklarda hareket eden casuslar da düşman saflarına sızıp gizli bilgilerin elde edilmesinde önemli rol oynamıştır. Dış istihbaratta diplomatik görevlerinin yanında casusluk da yapan elçilerden ve uluslararası ticaret yapan dokuma tacirlerinden istifade edilmiştir. İç güvenlik istihbaratında ise özellikle halk ve yönetim arasında önemli bir bağı temsil eden dervişler etkili olmuştur. İstihbarat faaliyetlerinde haberci ve postacılar da önemli bir rol oynamış, çeşitli amaçlarla ortaya atılan asılsız haberler veya sahte mektuplar bir istihbarat taktiği olarak kullanılmıştır. Çalışmada ayrıca diğer devletlerin Akkoyunlular aleyhine istihbarat faaliyetlerine yer verilmiş ve Akkoyunluların karşı istihbarata engel olmak için aldıkları tedbirler bu çerçevede değerlendirilmiştir.

Abstract

This study examines the intelligence activities and methods of the Aqqoyunlu Turkmen State, which dominated a wide area from the east of Anatolia to the interior of Khorasan in the 14th and 15th centuries. Aqqoyunlu Turkmen State engaged in political and military struggles with other states of the period, such as the Qaraqoyunlu, Timurids, Mamluks, Ottomans and Safavids. The Aqqoyunlu gathered intelligence in the military domain, especially through reconnaissance units called *qaravuls*. In addition, information was obtained by capturing prisoners from the enemy ranks. Spies acting in various guises also played an important role in infiltrating the enemy ranks and obtaining secret information. In foreign intelligence, ambassadors who acted as spies in addition to their diplomatic duties and textile merchants who engaged in international trade were used. Dervishes, who represented an important bond between the people and the administration, were especially effective in internal security intelligence. Messengers and postmen also played an important role in intelligence activities, and false news or fake letters put forward for various purposes were used as an intelligence tactic. The study also included intelligence activities of other states against the Aqqoyunlu and evaluated the measures taken by the Aqqoyunlu to prevent counter-intelligence efforts.

Anahtar Kelimeler Akkoyunlular · Uzun Hasan · karavul · casus · istihbarat

Keywords Aqqoyunlu · Uzun Hassan · qaravul · spy · intelligence

Atıf | Citation: Delibalta, Yavuz. "Intelligence Activities in the Aqqoyunlu Turkmen State". *Türkiyat Mecmuası–Journal of Turkology*. Advance Online Publication https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.1596370

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© 2025. Delibalta, Y.

Sorumlu Yazar | Corresponding author: Yavuz Delibalta yavuzdelibalta69@gmail.com

Extended Summary

Intelligence activities defined as gathering information and receiving news have maintained their importance in every period of history. The Aqqoyunlu Turkmen State, which established its dominance in a wide geography from the east of Anatolia to the interior of Khorasan in the 14th-15th centuries, engaged in political and military struggles with other states of the period, especially the Qaraqoyunlu, as well as the Timurids, Mamluks and Ottomans. The Aqqoyunlu Turkmens needed intelligence activities in their numerous battles and resorted to various methods in this regard. The importance of intelligence activities has been emphasized in various sources written in the Aqqoyunlu geography.

The administrative and military organization of the Aqqoyunlu Turkmen State is mostly influenced by the Mongol and Timurid traditions. The Aqqoyunlu used reconnaissance units called qaravuls in order to obtain intelligence about the enemy army in the military field. The qaravuls quickly conveyed the intelligence they obtained about the enemy's strength, position, weapon-equipment capacity and terrain conditions to the main army via communication lines. In addition to obtaining and transmitting timely information, the qaravul units sometimes encountered enemy qaravuls and engaged in combat. Again, thanks to the reconnaissance units in this field, information was collected by capturing prisoners from enemy soldiers using a method known as "tongue-taking". Important information about the enemy army was obtained through "tongue-taking" activities, a standard intelligence gathering technique used by the steppe armies since ancient times.

Espionage activities, which have maintained their importance in every period of history, are also frequently encountered during the Aqqoyunlu period. Spies, who acted in various guises to obtain certain secret information, managed to infiltrate the enemy ranks and provided the opportunity to obtain very critical intelligence information. In parallel with political and military struggles, spies were used against the enemy in almost every period, and during the struggles for the throne within the country, rivals followed each other's every move through spies and waited for an opportunity. In addition, ambassadors, merchants and dervishes also played an important role in intelligence activities. In addition to their diplomatic contacts, Aqqoyunlu ambassadors, thanks to their research and observation skills, served as spies. In foreign intelligence, the information carrier role of merchants engaged in international trade is also noteworthy. In this sense, during the Aqqoyunlu period, merchants who were mainly engaged in silk and textile trade held regular meetings with the state center. The intelligence activities carried out between the countries were also carried out against the groups that were against the existing order and internal security within the country. Sufi and dervish groups from every class of society were the most important bond between the sultan and his administration. In this respect, Sufi and dervish groups served as internal security and control mechanisms among the broad public and provided services. Another important source of information during the Aqqoyunlu period was people who changed sides or refugees for various reasons. People who joined or defected to the Aqqoyunlu from the Qaraqoyunlu, Timurlu or Ottoman ranks generally played an important role in obtaining very critical intelligence information. Therefore, the sultans took care to attract to their side those who could benefit them against their rivals.

In this respect, some evaluations regarding the messengers who were on duty in the news network of the period and the communication infrastructure are also included in the study. Horsemen and runners who worked in communication services played an important role in both the delivery of official news and letters and in delivering the obtained secret information to the relevant authorities. Unfounded news and letters were also encountered frequently in the news receiving system of the Aqqoyunlu period. Fabricated news, which was deliberately put forward, was sometimes used as a tactical tool to deceive the enemy. The study also includes the counter-intelligence activities carried out by other states of the period against the Aqqoyunlu. Counter-intelligence and combating espionage are also part of intelligence activities. In this respect, it is understood that some measures were taken such as hiding the direction of the expedition and constantly changing the location of the camp in order to prevent counter-intelligence and protect secrets.

No information has been determined regarding the existence of an institution or a high-level person directly responsible for the intelligence mechanism in the administrative and military organization of the Aqqoyunlu Turkmen State. The source data obtained regarding intelligence activities are mostly concentrated in the period of Uzun Hassan Bey. In the throne struggles and rebellions that started after his death, intelligence activities intensified due to the need for rivals to receive information about each other. However, it can be estimated that a significant intelligence

weakness has emerged due to the instability that has emerged in recent periods. It is understood that the lack of intelligence played an important role in the Safavids gaining strength and eventually seizing power.

Giriş

İstihbarat, sözlüklerde genellikle "*yeni öğrenilen bilgiler, duyumlar, bilgi toplama ve haber alma*" şeklinde açıklanmaktadır.[1] Tarih boyunca devletler istihbarat faaliyetlerine ihtiyaç duymuş ve bu hususta çeşitli yöntemler geliştirmişlerdir. XIV-XV. yüzyıllarda Anadolu'nun doğusundan Horasan içlerine kadar geniş bir sahada hâkimiyet kuran Akkoyunlu Türkmenleri, Türk tarihinin en savaşçı ulusları arasında yer almışlardır. Ebu Bekr-i Tihranî'nin belirttiği üzere hayatında üç yüz kadar muharebeye katılan Kara Yülük Osman Bey (1394-1434),[2] yalnızca kendi döneminde değil tarih boyunca yetişen en cesur ve savaşçı kişiliklerden biridir.[3] Aynı şekilde ahfadı Uzun Hasan Bey (1453-1478) gibi şahsiyetler de kendi dönemlerinde muharip kişilikleriyle temayüz etmişlerdir.[4] Karakoyunlu ve Akkoyunlu Türkmenlerinin "*adavet-i kadime*"[5] olarak adlandırılan kıyasıya mücadelelerinde ve onların sair muharebelerinde istihbarat faaliyetleri kuşkusuz çok önemli bir yer tutmuştur.

Akkoyunlu Türkmen Devleti'nin idarî ve askerî teşkilatı Selçuklu ve Anadolu Beylikleri ile büyük oranda benzerlik gösterse de, bu devlette Moğol ve Timurluların mülkî ve askerî ıstılahları daha ön plandaydı.[6] Akkoyunlular, Uzun Hasan Bey zamanında özgün bir idarî teşkilat kurmaya çalışmışsa da esas itibariyle Karakoyunlu, Celayırlı ve Timurlu devletlerinin teşkilatını taklit etmişlerdir.[7] Celayırlılar (1340-1432) döneminde Hinduşâh Nahçivânî tarafından İlhanlı devlet yönetimine dair siyasetnâme tarzında kaleme alınan bir eserde istihbaratın önemine değinilerek dönemin casusluk faaliyetleri ve yöntemlerine ilişkin kıymetli bilgiler verilmiştir.[8] Türkçe sözlü geleneğin ürünlerinden olup ilk defa XV. yüzyılın ikinci yarısında Akkoyunlular coğrafyasında yazıya geçirilmiş olan *Dede Korkut Hikâyeleri*'nden de bu hususta fikir edinilebilmektedir. Nitekim araştırmacılar tarafından bazı hikâyelerde Akkoyunluların ilk dönem tarihlerine ilişkin bilgilerin efsanevî rivayetlerle karıştırılarak sunulduğu ileri sürülmektedir.[9] Bu itibarla hikâyelerin pek çok yerinde Türk beylerinin hasımlarına karşı casuslar (*çaşıt*) ve gözcüler gönderdikleri, ayrıca karşı taraftan gönderilen casuslara da maruz kaldıkları ifade edilmektedir.[10] Dolayısıyla Türkmenlerin ilk dönemlerinden itibaren bu tür faaliyetlere aşina oldukları anlaşılmaktadır.

[1] *Türkçe Sözlük*, haz. İsmail Parlatır (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1998), 1: 1107.

[2] Ebu Bekr-i Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, çev. Mürsel Öztürk, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014), 34; Kara Yülük'ün savaşçılığı hakkında ayrıca bkz. İbni Tagrıberdi, *en-Nücûmu'z-Zâhire*, çev. Ahsen Batur (İstanbul: Selenge Yayınları, 2013), 501.

[3] Mükrimin Halil Yınanç, "Akkoyunlular", *Türkmen Akkoyunlu İmparatorluğu Makaleler Antolojisi* içinde (Ankara: Grafiker Yayınları, 2003), 31; Faruk Sümer, "Akkoyunlular", *Türkmen Akkoyunlu İmparatorluğu Makaleler Antolojisi* içinde (Ankara: Grafiker Yayınları, 2003), 8; Hans Robert Roemer, "The Türkmen Dynasties", *The Cambridge History of Iran* içinde 6 (New York: Cambridge University Press 1986), 159, 168.

[4] Roemer, "The Türkmen Dynasties", 169.

[5] Aziz b. Erdeşir-i Esterâbadî, *Bezm u Rezm*, çev. Mürsel Öztürk, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014), 358; Faruk Sümer, *Kara Koyunlular (Başlangıçtan Cihan-Şah'a kadar)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992), 34, 49, 135.

[6] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019), 202, 205; Sümer, "Akkoyunlular", 20.

[7] Yınanç, "Akkoyunlular", 36; Sümer, "Akkoyunlular", s. 20; Roemer, "The Türkmen Dynasties", 184.

[8] Mustafa Uyar, "Hinduşâh Nahçivânî'ye Ait Düstûr el-Kâtib fi Ta'yin el-Merâtib Adlı Eserde Casusluk Anlayışı", *Tarih Araştırmaları Dergisi* XXIV/38 (2005), 285-288; Kazım Paydaş, *Ak-Koyunlu Devlet Teşkilatı*, (İstanbul: Efe Akademi Yayınları, 2024), 113. Celayırlı Devleti'nin istihbarat faaliyetleri hakkında kapsamlı bir değerlendirme için bkz. Ahmet Korkmaz, *Celayırlı Devleti'nde Ordu*, (İstanbul: Efe Akademi Yayınları, 2024), 143-146.

[9] Adnan Sadık Erzi, "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Tarihi Hakkında Araştırmalar", *Belleten*, XVIII/70 (1954), 179-221.

[10] *Dedem Korkudun Kitabı*, haz. Orhan Şaik Gökyay, (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2006), 69, 159, vd.

Akkoyunlu Devleti'nin asıl kurucusu sayılan Kara Yülük Osman Bey'e atfedilen bir öğütnâmede, güvenlik için istihbarat hizmetlerinin düzenlenmesi vurgulanmaktadır.[11] İstihbarat faaliyetlerinin önemine işaret eden bir diğer eser ise, Akkoyunlular döneminin meşhur âlimi Celâleddin Devvânî'nin *Ahlâk-ı Celâlî*'sidir.[12] 1475 yılı dolaylarında Uzun Hasan Bey ve Sultan Halil için siyasetnâme ve bir rehber niteliğinde kaleme alınan bu eser, Uzun Hasan Bey hükümdarlığının yönetim yapısını yansıtmaktadır.[13] Devvânî, özellikle askerî istihbarata yönelik, "*Düşmanın durumunu araştırmaktan hiçbir zaman ve hiçbir surette gaflet buyurulmamalıdır.*" demektedir. Bu anlamda Devvânî, istihbarat yöntemlerine ilişkin bazı önerilerde de bulunmaktadır. Ona göre; düşmanın iş ve durumlarını araştırmakla vazifeli olanlar, onların zahiri durumlarından gizli ve görünmeyen durumlarına ilişkin istihbaratlarda bulunmalıdır. Devvânî, düşmanın durumu hakkında özellikle akıl noksanlığıyla bilinen kimseler üzerinden soruşturma yapılmasını önermektedir. Müellif, bu son hususun büyük bir ilke ve en iyi diyalog kapısı olduğunu vurgulayarak herkesin yakınlık kurduğu ve sırlarını paylaştığı dostlarının olduğunu belirtmekte, dolayısıyla muhavere ve sohbet esnasında herkesin içindeki saklı bilgilere vâkıf olunabileceğini ifade etmektedir. Eserde ayrıca; savaş şartlarında hasmın durumu hakkında sürekli teyakkuz halinde olmaya dikkat çekilerek iş bilir casuslar aracılığıyla bilgi toplama ve elde edilen bilgiyi faydaya dönüştürmenin önemi vurgulanmaktadır.[14]

Akkoyunlular dönemi haber alma ve istihbarat faaliyetleri hakkında daha önce müstakil bir çalışma kaleme alınmamıştır. Bu çalışmada başta Akkoyunlular ile ilgili en kapsamlı malûmatı sunan Ebu Bekr-i Tihranî'nin eseri olmak üzere dönemin diğer kaynakları ve modern araştırmalar tarihsel analiz yöntemiyle incelenmiş ve elde veriler Akkoyunluların etkileşim içinde oldukları diğer devletlerle kıyaslanarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. İstihbarat faaliyetlerine dair veriler askerî sahada yoğunluk kazanmakla birlikte iç ve dış istihbarata yönelik de kısmî bilgilere ulaşılmaktadır. Orta Çağ'da istihbarat faaliyetlerinin haberleşme hizmetlerine bağımlı olması da çalışmada dönemin iletişim alt yapısı ve haberciler hakkında bilgi vermeyi zorunlu kılmıştır. Ayrıca istihbarat faaliyetlerinin bir parçası olarak dönemin diğer devletlerinin Akkoyunlular aleyhine karşı istihbarat faaliyetleri ve bunlarla mücadele etmek için alınan tedbirler de çalışmada değerlendirilmeye çalışılmıştır.

1. *Karavul* / Keşif Birlikleri

Moğolca, gözetleme ve keşif kuvvetleri anlamındaki *karavul* (*qaravul/qara'ul*) ıstılahı[15], sözlüklerde genel olarak "karakol, muhafız, korucu, bekçi, müfreze, önden giden birlik, gözcü, nöbetçi, keşif kolu ve ileri posta" gibi manalarla açıklanmıştır.[16] İlhanlı askerî teşkilatında keşif birliği anlamında hem Moğolca "*karavul*" hem de Türkçe "*yezek*" ıstılahları aynı anlamlarda kullanılmıştır.[17] Timurlu kaynaklarında da *karavul* terimi, daha ziyade keşif kolu anlamında düşman hakkında haber toplamaktan sorumlu bir askerî birlik olarak ifade edilmektedir. Bununla birlikte ordugâhta bekçilik yapmak, yürüyüş halindeki ordunun önünde olan biteni takip etmek *karavul*un göreviydi. Timur'un karargâhın korunması için görevlendirdiği bölükler, etrafa *karavul* göndermek zorundaydı. Bu sayede dikkat ve uyanıklık içerisinde karargâha raporlar gelmeli ve buna fazlaca

[11] Seyfettin Erşahin, "Türk Hakimiyet Tecrübesine XV. Yüzyıldan Bir Örnek: Akkoyunlu Hakimiyet Anlayışı ve Yönetim Yapısı", *Yeni Türkiye*, 72 (2015), 549. Bu öğütnâme için ayrıca bkz. Yazıcızâde 'Alî, *Selçuk-Nâme: İndeksli Tıpkı Basım*, haz. Abdullah Bakır (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014), 15b; John E Woods, *300 Yıllık Türk İmparatorluğu: Akkoyunlular*, çev. Sibel Özbudun, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1993), 119.

[12] Celâleddîn Devvânî, *Ahlâk-ı Celâlî*, çev. Ejder Okumuş (Ankara: Fecr Yayınları, 2020).

[13] Woods, *300 Yıllık Türk İmparatorluğu: Akkoyunlular,* 182.

[14] Devvânî, *Ahlâk-ı Celâlî*, 224-225.

[15] Gerhard Doerfer, *Türkische Und Mongolische Elemente Im Neupersischen*, (Wiesbaden: Franz Steiner Verlag Gmbh, 1975), IV: 164, 342, 391.

[16] Ekrem Gül, "Babürname'de Geçen Askerî Terimler Üzerine", *Belleten* 62-1 (2014), 68; A. Melek Özyetgin ve İlyas Kemaloğlu, *Altın Orda Hanlığına Ait Resmî Yazışmalar*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2017), 144; Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 64n.

[17] Mustafa Uyar, *İlhanlı (İran Moğolları) Devleti'nin Askerî Teşkilatı*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020), 120.

ehemmiyet gösterilmeliydi.[18] Nitekim ani düşman baskınlarından korunmak için ordunun etrafını muhafaza etmekle görevlendirilen piyade ve süvari kuvvetlerine de *karavul* denirdi.[19] Bununla beraber bu kavramın genel olarak "keşif ve cebrî keşif" görevlerinde bulunan birlikler için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu anlamda düşmanın gücü ve konumu, harekât tarzı, silah-teçhizat kapasitesi, hava ve arazi şartları gibi hususlarda bilgi toplayarak komuta kademesini haberdar etmek *karavul*ların başlıca görevlerindendi.[20]

Akkoyunlu Türkmen ordularında *karavul*lar, askerî bir sınıf olup hafif silahlarla donatılmış olarak keşif hizmeti görürlerdi.[21] Düşmanın durumunu araştırmak, onların nitelik ve niceliğini öğrenmek *karavul*ların aslî vazifeleriydi.[22] Bu iş için genellikle emirler ve beyler, bazen de şehzadeler[23] komutasında; cesur askerler, ünlü yiğitler veyahut savaşçı bahadırlardan bir topluluk gönderilirdi.[24] Genellikle *karavul*ların getirdiği bir haber üzerine yeni bir *karavul* birliğinin görevlendirildiği görülmektedir. Bu noktada *karavul* komutanlığının rütbeli emirler arasında sırayla yapıldığı anlaşılmaktadır.[25] *Karavul*ların sayısal miktarı muayyen olmayıp ihtiyaca göre birkaç bölükten birkaç binliğe kadar çıkabilmektedir. Örneğin; Uzun Hasan Bey, Çapakçur Ovası'nda konaklayan Sultan Cihânşah'a (1438-1467) karşı Şehzade Halil komutasında Şeyh Hasan Bey'in oğlu Yusuf Bey ve Hurşid Bey'i iki bin genç ile *karavul* olarak göndermiştir.[26]

Moğollar döneminde *karavul* birliklerinin genel olarak 50-100 km yahut bir veya iki günlük mesafelere kadar açıldıkları kaynaklara yansımıştır.[27] Türkmenler döneminde de *karavul*ların genellikle bu mesafelere kadar keşif seferlerinde bulundukları anlaşılmaktadır. Tihranî'ye göre, Sultan Cihânşah ve Uzun Hasan Bey'in ordugâhları arasındaki mesafe bir veya iki günlük yol olunca Sultan Cihânşah'ın emirlerinden herkes *karavul*luk yapmak istemiştir.[28]

Türkmen ordularında görev yapan *karavul* birliklerinin haber alma faaliyetleri hakkında çok sayıda örnek bulmak mümkündür. Bu anlamda *karavul*ların genellikle düşmanın konumu hakkında anlık haberler ulaştırdıkları görülmektedir. Örneğin; Kara Osman'ın *karavul*ları Mirza İskender'in Yukarı Zap Çayı'nın bir kolu olan Şemalik Suyu'nu geçip sırtını Cizre'ye verdiği haberini getirdiler.[29] Sultan Hamza (1435-1444), Ali Memaş ve Akman'ı *karavul* olarak gönderdiğinde, onlar İsfahan Bey'in Sultan Hamza'nın haberini duyduğu ve Hatuniye'ye sığındığı haberini ulaştırdılar.[30] Kutbeddin Bektaş, Tur yolundan *karavul*luğa gittiğinde Rüstem-i Tarhan'ın Nusaybin'e indiğini haber verdi. Uzun Hasan Bey, Abar'ı geçip konakladığında, *karavul*lar Rüstem'in Sultan Yaylak yurduna hareket ettiği, Halil-i Pilten'in de Hacı İsa mevkiinden kaçıp Kiği Kalesi'ne sığındığı haberini getirdiler. Rüstem-i Tarhan, Avin Suyu ile Dicle'nin birleştiği yere inince Hasan Bey Karbul Köyü'ne varmış, o sırada *karavul* olan Şeyhoğlu Hoşkadem, Rüstem Bey'in Dicle'den geçip Yekanlar Çevleki mevkiine indiğini haber vermişlerdir. Bunun üzerine Hasan Bey, Ahmed Beğ-i Ahmedlu, Emir-i Ahur Başlamış ve Delu Durmuş'u *karavul*luğa göndermiş, onlar da Rüstem'in Pambuklu Nehri'nin yukarı kısmında konak-

[18] Ensar Macit, *Timurlu Devleti'nin Askerî Teşkilatı* (Yüksek Lisan tezi, Atatürk Üniversitesi, 2012), 27.

[19] Gül, "Babürname'de Geçen Askerî Terimler Üzerine", 69.

[20] Gül, 69, 96.

[21] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988), 233.

[22] Ahmet Korkmaz, *Kara-Koyunlu Devleti'nin Askerî Teşkilâtı*, (İstanbul: Efe Akademi Yayınları, 2022), 85.

[23] Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, çev. Mürsel Öztürk, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları 2020), 461; Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 313.

[24] Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 202; Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 461-462.

[25] Gül, "Babürname'de Geçen Askerî Terimler Üzerine", 70.

[26] Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 439; Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 272; İsmail Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti (Kara Koyunlular Devri)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2001), 70.

[27] Yavuz Delibalta, "Moğollarda İstihbarat Faaliyetleri", *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi* 13/25 (2021), 794.

[28] Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 273.

[29] Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 134.

[30] Tihranî, 95.

ladığı haberini ulaştırmışlardır.[31] Osmanlı ordusu Yassı Çemen mevkiine geldiğinde de Uzun Hasan Bey'in *karavul*ları "*Sultan yarın Erzincan'a inecek*" diye haber ulaştırdılar. Uzun Hasan Bey, Dulkadirliler üzerine harekete geçtiğinde ise *karavul*lar, "*Melik Arslan, Suriye Türklerinden yaklaşık 30 bin kadar kalabalık bir asker toplayıp suyu geçti*" haberini getirdiler.[32]

*Karavul*ların elde ettikleri bilgiyi ulaştırma yöntemlerine ilişkin bu dönemin kaynaklarında herhangi bir açıklamaya rastlanılmamaktadır. Ancak Moğollar, ilk dönemlerinden itibaren belirli mesafelerde gözlem noktaları kurarak hızlı bir bilgi aktarımı sistemi kullanmaktaydılar. Keşif birlikleri yol boyunca kurdukları iletişim hatları aracılığıyla elde edilen istihbaratı derhal ana orduya ulaştırırlardı. Bozkır askerî geleneklerine dayanan bu sistem Moğollar zamanında geliştirilerek ülke çapında teşkilatlı bir haber alma sisteminin de (*yam teşkilatı*) temelini oluşturmuştur.[33] Aynı sistemin Türkmen orduları tarafından da devam ettirilmiş olması mümkündür. *Karavul*lar, güzergâh boyunca ilerledikçe belirli mesafe aralıklarda iletişim hatları kurup elde edilen bilgiyi istasyonlar arasında hızlı bir biçimde aktarmak suretiyle merkeze iletmiş olmalıdırlar.

Kimi zaman gönderilen *karavul* birliği düşman üzerinde psikolojik baskı ve korku oluşturmak için baskınlarda bulunup yiğitçe savaşlar yaparlardı. Uzun Hasan Bey'in Lala Melik, Muş Ali, Emir-i Âhûr Kasım, Seyyid Ahmed-i Haydarlu ve Muhammed-i Başemlu komutasındaki *karavul*ları, Rüstem-i Tarhan'a karşı vur-kaç tarzı saldırıya geçmiş, hayvanlara el koyup, odunları kırarak Karakoyunlu ordusunun içine büyük bir korku salmışlardı.[34] Bir başka seferde *karavul*lar Rüstem-i Tarhan hakkında her gün çeşitli haberler ulaştırmalarının yanı sıra, onların adamlarını yakalıyorlar, atlarını sürüler halinde sürerek getiriyorlar, çadırlarına saldırıp yiğitlik gösteriyorlardı. İki grup arasındaki mesafe iki-üç fersaha (yaklaşık 12-18 km) vardığı zaman Uzun Hasan Bey, Keferlu kavmini, Hamza-i Hacılu komutasında *karavul*luğa gönderdi. Rüstem Bey, Abar mevkiinde konakladığı sırada *karavul*ların nasıl yiğitlik yaptıklarını, onların atlarını ve develerini nasıl götürdüklerini ve onun ulusunu nasıl birbirine kattıklarını görünce kalbine büyük bir korku düşüp dehşete kapıldı.[35]

Karakoyunlu ve Akkoyunlu ordugâhları birbirine yaklaşıp aralarında yalnızca bir tepenin bulunduğu sırada Hasan Bey'in *karavul*ları Rüstem-i Tarhan'ın öncü birliğiyle (*mukaddime*) karşılaşıp onlarla savaştı. Karşı tarafın *karavul*unun sayısı ilk görünenden fazla olduğunda Akkoyunlu *karavul*ları atlarının dizginlerini geriye çevirip Hasan Bey'e durumu arz etti. Karakoyunlu *karavul*u tepenin üzerine çıktığında öyle ki, Akkoyunlu ulusu tamamen onların görüş alanı içerisine girdi. Onlar ulusun niteliği ve niceliği konusunda kesin bilgiye sahip oldular. Bunun üzerine Hasan Bey, *karavul* birliğini daha da güçlendirme kararı alarak Muhammed-i Koca Hacı ile *boy nökerleri*nden ve bahadırlardan bir topluluğa onların *karavul*larını görüş alanından çıkarmaları ve yüzlerine gaflet perdesi çekmelerini emretti.[36]

Bazen de gönderilen *karavul* birliği düşmanın gönderdiği *karavul* ile karşılaşır ve keşif görevi cebrî keşfe dönüşürdü.[37] Karakoyunluların Tarum ve Kazvin hâkimi Emir Kasım-ı Pervaneçi hassa *nöker*lerinden bir topluluğu alıp *karavul*luğa çıktı. Ancak Fırat Nehri'ni geçtiklerinde Şehzade Sultan Halil komutasındaki Akkoyunlu *karavul*larıyla karşılaşıp savaşa tutuştular. Akkoyunlu *karavul*ları, onlardan 80 kişiyi öldürüp 60

[31] Tihranî, 172-175.

[32] Tihranî, 255-257.

[33] Delibalta, "Moğollarda İstihbarat Faaliyetleri", 795-796.

[34] Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 139.

[35] Tihranî, 176-177.

[36] Kadı Ahmed Gaffârî, *Târih-i Cihan-Ârâ*, çev. Buket Gündüz (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2023), 60; Ahmet Özturhan, "Bûdâk Münşî-yi Kazvinî'nin Cevâhirü'l-Ahbâr adlı Eserinde Kara-Koyunlular", *Farsça ve Arapça Kaynaklarda Türk ve Moğol Devleti Tarihi* içinde, I (İstanbul: Efe Akademi Yayınları, 2023), 236; Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 177-178; Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 439.

[37] Gül, "Babürname'de Geçen Askerî Terimler Üzerine", 70.

kişiyi de yakaladı. Kasım Pervaneçi, utanç ve korku içinde Sultan Cihânşah'ın karargâhına geri döndü.[38] Bu süreçte Uzun Hasan Bey, Sultan Cihânşah'a karşı Akkoyunlu gençlerini rüzgârla yarışan Arap atlarına bindirerek altı yönden keşif amaçlı *karavul*luğa gönderdi. Nihayetinde Akkoyunlu *karavul*ları Sancak mevkiinden "*Cihânşah Mirza göçü yola düşürdü. Kendisi de hassa ordusu, emirler, boy nökerleri ve çocuklarıyla yurtta kaldı. Hepsi yatağında rahat uykusundadır ve fırsat ganimettir.*" haberini getirdiler.[39]

Uzun Hasan Bey'in Timurlu Ebû Said ile savaşında da *karavul*lar benzer görevler icra etmişlerdir. Önce Emir Hasan Hacı, ünlü bahadırlardan bir topluluk ile *karavul*luğa gidip Çağatay ordusundan birkaç kişiyi yakaladı. Bazılarını öldürüp bazılarını canlı getirdi. Ondan sonra Uğurlu Muhammed, savaşçı bahadırlardan bir topluluk ile casusluk için gidip taraf değiştirmiş olan Çakirluları öldürdüler. Yaklaşık üç ay boyunca ordunun bahadırları keşif birliğinde görevli olarak gidip Sultan Ebû Said'in hendek ve arabalardan oluşan savunma tahkimatına saldırarak yağmada ve tutuklamada bulundular. Ayrıca bağırıp çağırmak ve küfürler savurmak suretiyle Çağatay ordusunun moral ve maneviyatını hedef aldılar. Bu sırada Akkoyunlu *karavul*larının Sultan Ebû Said'in cephanesinin Horasan'dan getirildiği haberini iletmesi üzerine, Hasan Padişah, Emir Ömer Bey'i cephaneyi ele geçirmek için görevlendirdi.[40] Akkoyunlu garnizonları Horasan ile ordugâh arasındaki Timurlu iletişim hatlarını sürekli olarak taciz ettiler.[41]

2. *Dil* Alma Faaliyetleri

Düşman hakkında bilgi edinme yollarından biri de "*dil alma*" faaliyetleridir. Türkçe *dil*, *tıl* veya *til* terimi düşmanın durumunu öğrenmek için yakalanan esir anlamında kullanılmıştır. Bu anlamda eski Türk yazıtlarında, *Kutadgu Bilig* ve *Divânü Lugâti't-Türk* eserleri ile *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde de geçen bu tabir, düşman hakkında haber verebilecek birini esir almayı (*til algu*/*til tutmag*) ve yakalanan bu kişiden elde edilen istihbaratı içermektedir. Düşmanın karşı istihbaratına engel olmak yani dil yakalatmamak ise *dil çıkartmamak* (*til ıçgınmasa*) olarak ifade edilmiştir. *Dil* almak için yakalanacak tutsak, düşman ordusu hakkında bilgi verebilecek bir kişi veya asker olmalıdır.[42] Sorgulamak üzere alınan esirlerin genellikle *karavul* birliklerinin vur-kaç tarzı saldırıları sonucunda yakalandıkları anlaşılmaktadır.[43] Bozkır ordularının standart bir istihbarat toplama yöntemi olan *dil alma* faaliyetlerine Akkoyunlu Türkmenlerinde de rastlanmaktadır. Bu hususta Akkoyunlu âlimi Celâleddin Devvânî, mümkün olduğu ölçüde bir kimseyi öldürmeyip canlı yakalamak gerektiğini söyleyerek esir almada birçok fayda ve menfaat sağlamanın düşünüldüğünü belirtmektedir.[44]

Örneğin Hüseyin Beğ-i Sa'dlu ile Arabşah üzerine gönderilen *karavul*lar birkaç kişiyi esir alıp sorgulayarak haber ulaştırdılar.[45] Uzun Hasan Bey'in *karavul*ları Rüstem-i Tarhan'ın *karavul*larıyla karşılaştıklarında onlardan bazılarını öldürüp bazılarını da esir alıp sorgulamak üzere ordugâha götürdüler.[46] Uzun Hasan Bey, Karakoyunlu emiri Rüstem-i Tarhan'a karşı Mühürdar Şeyh Ali ile Sultan Ahmed-i İnak Halil'i *karavul*luğa

[38] Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 273; Budâk Münşî Kazvînî, *Cevâhir'ül Ahbâr: Bahşe Tarih-i İran ez Kara-Koyunlu ta Sal-ı 984 h.ş.*, haz. Muhsin Behrâm-Nejâd, (Tahran: Miras-ı Mektub, 1378 h.ş.), 70; Seyyid Hamidüddin Muhammed b. Burhaneddin Havendşah b. Kemaleddin Mirhand, *Ravzatü's-Safa fi Sireti'l-Enbiya ve'i Müluk ve'l Hulefa,* (Tahran: Müessese-i Hayyam ve İntişarat-ı Piruz, 1339), VI: 856; Muhsin Behrâmnejâd, *Karakoyunlular Akkoyunlular: İran ve Anadolu'da Türkmen Hanedanları*, çev. Serdar Gündoğdu, Ali İçer (İstanbul: Kronik Yayınları, 2019), 63.

[39] Gaffârî, *Târih-i Cihan-Ârâ*, 61; Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 275; Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 441; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti (Kara Koyunlular Devri)*, 71; Kazım Paydaş, *Uzun Hasan ve Otlukbeli Savaşı*, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2022), 130-131.

[40] Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 313-314; Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 461-462.

[41] Paydaş, *Uzun Hasan ve Otlukbeli Savaşı*, 151; Roemer, "The Türkmen Dynasties", 174.

[42] Yavuz Delibalta, *Selçuklularda İstihbarat*, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2018), 145.

[43] Gül, "Babürname'de Geçen Askerî Terimler Üzerine", 79.

[44] Devvânî, *Ahlâk-ı Celâlî*, 225.

[45] Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 149.

[46] Tihranî, 174.

gönderdiğinde, onlar Hacılu kabilesinden kaçıp Karakoyunlu kabilesine katılanları ve diğer birkaç kişiyi yakalayıp getirdiler. Bunlardan birini Rüstem-i Tarhan'ın durumu ve hanesi hakkında sorguya çektiler. Esir sorguda "*Malan Köyü havalisindeki Rüstem-i Tarhan'ın hanesi boş kalmıştır. Fırsat zamanıdır.*" deyince, Uzun Hasan Bey derhal bir gece baskını düzenlemek için harekete geçti.[47] Akkoyunlu ordusu, Sultan Cihânşah üzerine yürüdüğünde önden dil bulmak üzere *karavul* olarak çıkarılan Pilten Bey oğlu İskender, Şeyh İdris mevkiinde Sultan Cihânşah'ın *karavul*ları ile çarpışarak yenilgiye uğratmış ve bunlardan birini de tutsak alıp haber almak üzere ordugâha götürmüştür. Bu tutsaktan Sultan Cihânşah'ın Erciş'ten ayrılarak Hasan Bey'in üzerine gelmekte olduğu öğrenildi.[48] Uzun Hasan Bey, yakaladığı Osmanlı casuslarından da Fatih'in bütün kuvvetlerinin başında ilerlediğini öğrenmiş ve bunun üzerine Anadolu'ya üç saf halinde girme planından vazgeçip bütün kuvvetlerini topladıktan sonra komutayı bizzat üzerine almıştır.[49]

Dil alma faaliyetlerinde esir alınan kişinin kasten vereceği yanlış bilgiler neticesinde olumsuz sonuçlarla karşılaşmak da mümkündür. Dolayısıyla bu hususa ayrıca dikkat etmek gerekmektedir. Nitekim Uzun Hasan Bey, Karakoyunlu kuvvetlerinin komutanı Emir Arabşah üzerine yürümekteyken Eleşkirt'ten gönderdiği *karavul*lar onun Alagöz ve Talın civarına gittiği haberini getirdiler. Uzun Hasan Bey, Tokalu'ya gittiğinde tekrar bir topluluğu haber toplamak için gönderdi. Onların yakalayıp getirdikleri bir kişi Arabşah'ın hanesinin Merde arazisinde olduğunu bildirdi. Ancak Uzun Hasan Bey bu haberin yalan olduğunu anlayıp "B*u haber Arabşah'ın hilesine dayanmaktadır*" dedi. Sonra durumu araştırmak için etrafa *kâsıd*lar gönderilince Sürmelü şehrinin kadısı haberciye yemek verip Arabşah'ın hanesinin Talın'da olduğunu söyledi.[50]

Düşman ordusuna dil yakalatmak ise oldukça ağır sonuçlar doğurabilmektedir. Uzun Hasan Bey, Çağatay ordugâhının yaklaşık bir fersah uzağındaki bir geçit yerinde Şirvanlı tacirlerle alım satım yaptıkları haberini alınca yeğeni Osman Bey'i yüz süvariyle oraya göndermiştir. Osman Bey'in askerlerinin az sayıda olması sebebiyle Çağatay karargâhından bir saldırı birliği onların üzerine yürümüş, Osman Bey ile beraber olan Horus Bahadır adındaki birisi cahilane ve pervasızca savaşması sebebiyle Çağataylıların eline esir düşmüştür. Osman Bey savaşa devam edip kendini düşman içinden çıkardıysa da Çağataylılar tuzak olur düşüncesiyle onu takip edememişlerdi. Fakat sonunda esir aldıkları kişiyi sorgulayınca onlar Osman Bey'e karşı yeniden saldırıya geçtiler.[51]

3. Casuslar / *Münhî*ler

Arapça "*gözetleyen, araştıran*" anlamındaki *casus* kelimesi, "*düşmanın sırlarını araştırıp bilgi sızdıran, düşman içinde çeşitli yıkıcı faaliyetlerde bulunan kişi*" manasına gelmektedir.[52] Casuslar genellikle düşman hakkında gizli malûmat ele geçirmek üzere çeşitli kılıklarda hareket etmekteydiler. Sultan Hamza, casusları vasıtasıyla Karakoyunlu İsfahan Mirza'nın yanında sadece 200 süvarinin kaldığını öğrenince saldırıya geçmiş, İsfahan Mirza ordu komutanının da ölümü üzerine kaçmaktan başka çare bulamamıştır.[53] Uzun Hasan Bey, 1453 yılında kardeşi Cihângir Mirza'yı (1444-1453) uzaklaştırıp iktidarı ele geçirmek için casuslardan istifade etmiştir. Hasan Bey, gizli bir casusu vasıtasıyla Cihângir Mirza'nın başkentten çıkarak Mardin civarındaki Aladağ yaylağına gittiğini öğrenince bu fırsatı kaçırmadı. Askerlerinin çoğunu Kemah'ta bırakıp yanına aldığı

[47] Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 127; Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 271.

[48] Tihranî, 271-272; Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 439; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti (Kara Koyunlular Devri)*, 70; Paydaş, *Uzun Hasan ve Otlukbeli Savaşı*, 127.

[49] Paydaş, *Ak-Koyunlu Devlet Teşkilatı*, 114-115.

[50] Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 154; Paydaş, *Uzun Hasan ve Otlukbeli Savaşı*, 57.

[51] Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 316.

[52] Cengiz Kallek, "Casus", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 7, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 163.

[53] Abdullah b. Fethullah el-Bağdadi, *Doğuda İslam Devletleri Tarihi*, çev. Cuma Karakaya, (İstanbul: Efe Akademi Yayınları, 2022), 29.

seçkin bir grupla Âmid'e doğru hareket etti. Onlar, Cuma günü şehir ahalisi Ulu Cami'de Cuma namazı kılmaktayken şehrin önlerine geldiler. Hasan Bey de eski bir hırka giyip kılıcını koltuğunun altına gizledi. Yanındaki adamları ise kömür ve saman satıcısı kılığında hareket edip yanlarında yüklenmiş birkaç eşekle şehre girdiler. İç kaleye varınca önce kapı muhafızlarını, ardından Cihângir Mirza'nın görevlendirdiği vali ve komutanları öldürdüler. Dışarıda bekleyen Türkmenler de hücum edince neticede şehir halkı Hasan Bey'in hâkimiyetini tanımak zorunda kaldı.[54] Daha sonra Uzun Hasan Bey'in Rüstem-i Tarhan'dan haber almak için gönderdiği bir casus ise "*Rüstem, Âmid'i kuşatmak için hayvanları odun toplama işinde kullanmaktadır. Zira Âmid'in 6 fersah uzağına kadar odun bulunmaz.*" diye haber verdi.[55]

Karakoyunlu Sultan Cihânşah, Uzun Hasan Bey'in saldırı için harekete geçtiğine dair bir haber alması üzerine durumu anlamak için Muhammed-i Sofracı isimli bir elçisini Hasan Bey'e gönderdi. Elçi, Akkoyunlu karargâhına geldiğinde hükümdarın sert sözlerini iletip ayrıca Hasan Bey'in gözünü korkutmak için Sultan Cihânşah'ın ordusunda 150 bin süvarisi bulunduğunu söyledi. Bunun üzerine Uzun Hasan Bey elçiye, "*Cihânşah'ın durumunu biliyorum. Onun 30 binden fazla adamı yoktur.*" cevabını verdi.[56] Dolayısıyla Uzun Hasan Bey'in casusları vasıtasıyla Sultan Cihânşah'ı yakından takip ettiği ve Karakoyunlu ordusu hakkında güçlü bir istihbarata sahip olduğu anlaşılmaktadır.[57] 1467 yılında Karakoyunlu Sultan Cihânşah, Uzun Hasan Bey'e karşı giriştiği seferinde dağ yollarının engebeli ve kış şartlarının ağır olması sebebiyle baharda tekrar gelmek üzere geri dönme kararı aldı. Bu itibarla askerlerinin çoğunu dağıtıp ağırlıklarını önden gönderdi. Kendisi ise az sayıda askeriyle ordunun arkasında kalıp Çapakçur bölgesindeki Sancak mevkiinde eğlenceye daldı.[58] Hasan Bey'in düşmanın ahvalini anlamak için gönderdiği casuslardan birisi Sancak mevkiinde bulunan Sultan Cihânşah'ın ordugâhına bir köylü kılığında girip yüksek sesle atının elinden kaçtığını ve bir gören olup olmadığını haykırarak çadırların arasında dolaşmaya başladı.[59] Sultan Cihânşah'ın askerleri sarhoş ve sızmış olduğundan hiçbir mukavemetle karşılaşmadan ordugâh içinde serbestçe gezen bu casus, Karakoyunlu ordugâhındaki bu hali derhal Uzun Hasan Bey'e haber verdi. Hasan Bey, bu fırsatı kaçırmayıp 6 bin kişilik bir kuvvetle harekete geçerek Sultan Cihânşah'ın ordugâhına ani bir baskın düzenledi. Bu sayede 11 Kasım 1467 sabahında Karakoyunlu kuvvetleri ağır bir bozguna uğramış, gaflet uykusundan güçlükle uyandırılan Sultan Cihânşah kaçarken öldürülmüş ve Uzun Hasan Bey büyük bir zafer kazanmıştır.[60]

Uzun Hasan Bey dönemindeki casusluk faaliyetleri siyasî ve askerî mücadelelere paralel olarak Sultan Cihânşah'ın ölümünden sonra da onun oğlu Hasan Ali'ye karşı yürütülmüştür. Bu dönemde *münhî*ler (casuslar), Kürtlerden müteşekkil bir topluluğun Hasan Ali'ye katılmak için harekete geçtiğini rapor edince, Uzun Hasan Bey o topluluğu dağıtmak için Sufî Halil-i Musullu'yu onların üzerine göndermiştir.[61] Tihranî, haber toplayıcılardan bahsetmektedir ki bunların da casuslar olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Uzun Hasan Bey Şiraz'a hareket ettiğinde haber toplayıcılar her taraftan gelip "*Emir Yusuf büyük bir orduyla Şebankarare'ye varmış, orada durmaya imkân yoktur.*" haberini ulaştırmışlardır.[62]

[54] Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 151; Walter Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, çev. Tevfik Bıyıklıoğlu, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992), 25; Paydaş, *Uzun Hasan ve Otlukbeli Savaşı*, 52; Roemer, "The Türkmen Dynasties", 169.

[55] Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 139.

[56] Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 267-268; Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 437; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti (Kara Koyunlular Devri)*, 69; Paydaş, *Uzun Hasan ve Otlukbeli Savaşı*, 126.

[57] Sümer, "Akkoyunlular", 13.

[58] el-Bağdadi, *Doğuda İslam Devletleri Tarihi*, 40; Gaffârî, *Târih-i Cihan-Ârâ*, 58; Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 440-441; Roemer, "The Türkmen Dynasties", 173.

[59] Mirhand, *Ravzatü's-Safa fi Sireti'l-Enbiya ve'i Müluk ve'l Hulefa,* 6: 856.

[60] Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 43; Mehmet Ali Çakmak, "Akkoyunlu-Karakoyunlu Mücadeleleri", *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 25/3 (2005), 100; Paydaş, *Ak-Koyunlu Devlet Teşkilatı*, 114; Ayşe Atıcı Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihânşah ve Dönemi (Siyaset-Teşkilat-İktisad-Din-Kültür) 1438-1467*, (Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2010), 183.

[61] Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 451.

[62] Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 343.

Otlukbeli Muharebesi'nden önce Osmanlı ordusunun harekâtı casuslar sayesinde Akkoyunlularca öğrenilmiştir. Erzincan'a doğru ilerleyen Uzun Hasan Bey, Tercan dağlarında müstahkemini sağlamlaştırmıştır. Yine Hasan Bey, çevreye çıkardığı gözcüler ve casuslar vasıtasıyla Osmanlı kuvvetlerinin hareket ettiğini ve başlarında Has Murad Paşa'nın bulunduğunu haber almıştır.[63] Ayrıca Osmanlıların genç paşası Has Murad'ın, Mahmud Paşa'nın nasihatlerini dinlemeyerek Fırat Nehri'ni geçtiğini[64] casuslarından öğrenen Uzun Hasan Bey, onun geçeceği yolun muhtelif yerlerine adamlarını yerleştirerek tuzaklar kurdurmuştur.[65] Bu hususta yegâne nüshası Topkapı Sarayı kütüphanesinde bulunan ve XV. yüzyılda Ma'âlî isimli bir yazar tarafından Fatih Sultan Mehmed adına kaleme alınan *Hünkârnâme* isimli eserde de ilginç bilgiler yer almaktadır. Buna göre Uzun Hasan Bey tarafından Osmanlı karargâhından haber almak üzere gönderilen Semensa isimli bir Akkoyunlu casusunun iki taraf arasında birkaç defa gidiş gelişi ve başından geçen hadiseler hikâye edilerek anlatılmaktadır.[66] Eserdeki bilgilerin sıhhati başka bir kaynak tarafından teyit edilemese de Otlukbeli Savaşı sırasında Akkoyunlu casusluk faaliyetlerine dikkat çekilmesi açısından oldukça önemlidir.

Uzun Hasan Bey'in ölümünden sonra başlayan taht mücadeleleri ve isyan hadiselerinde de rakipler birbirlerine karşı casuslar göndermişlerdir. Uğurlu Mehmed'in ölümünden sonra tüm aile fertleri Sultan Halil (1478)'in casuslarına yakalanmadan göçmeye çalışmış, Murad Bey idam edildikten sonra ise kardeşi İbrahim, Sultan Halil'in casusları tarafından yakalanmıştır.[67] Sultan Yâkub (1478-1490) zamanında isyana kalkışan Bayındır Bey ile mücadele sırasında, Yâkub Bey, yanındaki az sayıda askerle Irak serhaddinde eski bir kervansaraya konmak isterken, "*Bayındır Bey yaklaşık beş bin askerle sultana gece baskını düzenlemek istemektedir. Bu gece gafil yatmayın!*" diye bir casus haber getirmiştir.[68] Sultan Yâkub'un ölümünden sonra ortaya çıkan taht mücadeleleri sırasında Mirza Baysungur'un (1490-1493) kumandanlarından Süleyman Bey Biçen'e bir casus gelip "*Senin karavulun ve etrafındaki beylerin hepsi Rüstem Han'a tâbi olup yanında olan beyler bile seni tutup ona teslim edecekler.*" diye haber vermiştir. Bu haber üzerine Süleyman Bey kaçmış, Baysungur da dedesinin mülkü Şirvan'a sığınmıştır.[69] Safevî tarikatının gittikçe kuvvet kazanması Akkoyunlu Sultan Rüstem'i (1493-1497) rahatsız etmekteydi.[70] Bu sebeple Rüstem Bey, birisini gönderip 1493 yılının sonbaharı geçmeden Şeyh Sultan Ali'yi Tebriz'e getirtmiş ve görünüşte saygı ile muamele etmekle beraber, gerçekte onun müritleriyle buluşmasını engellemek için etrafını casuslarla çevirmiştir.[71]

4. Elçiler

İstihbarat faaliyetlerinin en önemli unsurlarından biri de diplomatik fonksiyonlarının ötesinde bir nevi casusluk yapan elçilerdir. Selçukluların ünlü veziri Nizâmülmülk, *Siyasetnâme* eserinde hükümdarların elçi göndermekteki gayelerinin sadece haber ve mektup ulaştırmak olmayıp yüzlerce amaçlarının olduğunu

[63] Enver Konukçu, "Osmanlılardan Has Murad'ın Tercan'da, Akkoyunlu Mirza Zeynel'in Otluk Belinde Ölümleri (Ağustos 1473)", *Fatih Sultan Mehmed Han ve Dönemi* içinde (Bursa: Gaye Kitabevi, 2016), 110, 122.

[64] *Âşıkpaşaoğlu Tarihi*, haz. Hüseyin Nihal Atsız, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2023), 187; Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-nümâ*, haz. Faik Reşit Unat, M. Altay Köymen (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları 1957), 2: 809.

[65] Paydaş, *Ak-Koyunlu Devlet Teşkilatı*, 115.

[66] Refet Yalçın Balata, "Otlukbeli Savaşı ve Casus Semensa", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi* 8/22 (2021), 539-548.

[67] Woods, *Akkoyunlular*, 233-234.

[68] Muhyî-i Gülşenî, *Menâkıb-ı İbrâhim-i Gülşenî*, haz. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014), 121.

[69] Muhyî-i Gülşenî, *Menâkıb-ı İbrâhim-i Gülşenî*, 195; Ayrıca bkz. İskender Bey Münşî-yi Türkmen, *Târih-i Âlem-Ârâ-yi Abbâsî,* çev. Ali Genceli, haz. İsmail Aka, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019), 1: 26; Altan Çetin, "Yahya Kazvinî'nin Lubb et-Tevârih'inde Akkoyunlularla Alâkalı Bilgiler", *Belleten* LXXI/260 (2007), 59.

[70] İskender Bey Münşî-yi Türkmen, *Târih-i Âlem-Ârâ-yi Abbâsî,* 1: 27; Çetin, "Yahya Kazvinî'nin Lubb et-Tevârih'inde Akkoyunlularla Alâkalı Bilgiler", 60-61.

[71] İskender Bey Münşî-yi Türkmen, *Târih-i Âlem-Ârâ-yi Abbâsî,* 1: 27; Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 81.

belirterek yabancı bir devlet nezdine giden elçilerin istihbarat toplamak maksadıyla araştırma ve gözlem yapacakları hususlar hakkında önemli bilgiler vermiştir.[72]

Akkoyunlu elçisi Saray Hatun,[73] Karakoyunlu emiri Rüstem-i Tarhan'ın karargâhına girince onun ordusu gözüne fazla heybetli görünmemiş ve Cihângir Mirza ile Uzun Hasan Bey'e "*Eğer gelirseniz zafer sizin olur. Bu işi ertelemek uygun olmaz.*" diye haber göndermiştir.[74] Uzun Hasan Bey, Murad Bey'i elçi olarak Timurlu Sultan Ebû Said nezdine gönderdiği zaman da Murad Bey, Sultan Ebû Said'in hallerinden onun Azerbaycan'ı alma niyetinde olduğunu, hiçbir şekilde o kararından geri durmayacağını ve dönmeyeceğini gözlemlemiş, bu durumu Uzun Hasan Bey'e rapor etmiştir.[75] Yine Hasan Bey tarafından Timurlu Ebû Said nezdine elçi olarak gönderilmiş bulunan Seyyid Erdebilî, geri döndüğünde Çağatay ordusunun hiç de iyi durumda olmadığını haber vererek barışın gereksizliğini ifade etmiştir.[76] Bu haber Akkoyunlu ordugâhındaki durumu değiştirmiş, bazı Horasanlı beylerin de efendilerine ihanet edip Hasan Bey ile haberleşmeleri üzerine çeşitli taleplerle barış için gelen Timurlu elçileri geri gönderilmiştir.[77] Karakoyunlu Hasan Ali'nin savaş hazırlıklarına karşın Uzun Hasan Bey, düşmanının gücünü ve durumunu yakından görmek için Hasan Ali ile yakın dostluğu bulunan Hacılu aşiretinden Sultan Mahmud'u elçi göndermiştir. Ancak hasmının niyetini anlayan Hasan Ali, karşı istihbarata engel olmak için bu elçiyi öldürtmüştür.[78]

Bununla birlikte kimi zaman gelen yabancı ülke temsilcilerinden de bilgi elde etme yoluna gidilmiştir. Örneğin Hasan Bey, Rebiaoğullarının Urfa beldesinde eşkıyalık yaptıklarını, Sultan Kayıtbay zamanında Memlük elçisi olarak Tebriz'e gelen İbn Ecâ'dan öğrenmiştir.[79] Yine Venedik elçisi Ambrogio Contarini, Uzun Hasan Bey'in kendilerine ilginç sorular sorduğunu ve kendi ülkelerinin varlıkları konusunda şevkle bilgiler aldığını belirtmektedir. Contarini, bu esnada Hasan Bey'in Burgonya dükününün elçisine de pek çok şey sorup cevap aldığını ifade etmektedir.[80]

5. Tacirler ve Dervişler

Orta çağ istihbarat mekanizmasında merkezî idareyle gayr-i resmi ilişkiler sürdüren tacirler de doğrudan rol oynamışlardır. Emir Timur, Çin'den Avrupa'ya kadar dünyanın dört bir tarafına gönderdiği tacirleri bir casus olarak kullanıp onların gittikleri ülkelerde halkların yaşam tarzları ve devlet- tebaa arasındaki ilişkiler gibi pek çok hususta araştırma yaparak kendisine bildirmelerini istemiştir.[81] Nitekim Uzun Hasan Bey de ülkesinde ticareti geliştirmek amacıyla birçok tedbirler almıştır. Bu dönemde tacirler Tuna'dan Çin'e kadar gitmekteydiler. Akkoyunlu tacirleri özellikle Trabzon limanında Venedik, Ceneviz ve diğer Avrupalı tacirlerle temas içerisindeydiler.[82] Ağırlıklı olarak dokuma ticareti yapan uluslararası tacirler, sultan namına ticarî ve kişisel hizmetlerde bulunmanın yanında yabancı bir devlet nezdinde diplomatik temsilci ve casusluk

[72] Nizâmü'l-Mülk, *Siyâset-Nâme*, haz. Mehmet Altay Köymen (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020), 81-82; Delibalta, *Selçuklularda İstihbarat*, 79-80.

[73] Saray Hatun için ayrıca bkz. Ayşe Atıcı Arayancan, "Akkoyunlu ve Karakoyunlu'da Kadının Devlet Yönetimi ve Diplomasideki Önemine İki Örnek: Hatun Can Begüm ve Sara Hatun", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 29 (2011), 289-301.

[74] Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 138.

[75] Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 310; Mirhand, *Ravzatü's-Safa fi Sireti'l-Enbiya ve'i Müluk ve'l Hulefa,* 6: 867.

[76] Mirhand, *Ravzatü's-Safa fi Sireti'l-Enbiya ve'i Müluk ve'l Hulefa,* 6: 867.

[77] Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti (Kara Koyunlular Devri)*, 81.

[78] Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti (Kara Koyunlular Devri)*, 78; Paydaş, *Uzun Hasan ve Otlukbeli Savaşı*, 139.

[79] Muhammed b. Mahmud b. Ecâ et-Türkî, *İbn Ecâ Seyahatnâmesi*, çev. Mehmet Şeker, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2019), 84-85.

[80] *Uzun Hasan ve Fatih Mücadelesi Döneminde Doğu'da Venedik Elçileri: Caterino Zeno ve Ambrogio Contarini'nin Seyahatnâmeleri*, çev. Tufan Gündüz (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2021), 100, 103.

[81] Timur Muhammed, *Tüzükât-ı Timur*: *Timur'un Günlüğü*, haz. Kutlukhan Şakirov, Adnan Aslan (İstanbul: İnsan Yayınları, 2018), 85.

[82] Kazım Paydaş, "Ak-Koyunlular Döneminde Ticâret", *Tarih Araştırmaları Dergisi* XXIII/36 (2004), 213-223.

görevlerini de yerine getirmekteydiler. Tacirlerin Uzun Hasan Bey döneminden itibaren sultanla düzenli görüşmelerinin olduğu bilinmektedir.[83] Nitekim Memlük elçisi İbn Ecâ, Uzun Hasan Bey'in meclisinde âlimlerin yanı sıra uluslararası tacirleri de görmüştür.[84] Akkoyunlu Devleti adına hareket eden ajanlar arasında Sultan Yakup döneminin ipek ve dokuma tacirleri hakkında bazı bilgiler mevcuttur. 1486 yılında Sultan Yâkub'un ticaretle uğraşan iki seyyide tanıdığı kişisel dokunulmazlık da bu hususta oldukça önemlidir.[85]

İstihbarat faaliyetleri, devletlerarasında karşılıklı olarak yürütülmekle beraber ülke içerisinde de asayişin temini, huzur ve güven ortamının sağlanması amacıyla kullanılmıştır.[86] Nitekim Celâleddin Devvânî, adalete riayet etme bahsinde iç istihbarata da işaret ederek, tebaalarının durumlarını sorup soruşturmanın hükümdarların vazifelerinden olduğunu belirtmiştir.[87] Bu anlamda toplumun her sınıfından gelme sûfi ve derviş zümreleri devlet ve halk arasındaki en önemli irtibatı sağlamaktaydı. Dolayısıyla bunlar kamuoyunu resmi siyasetin arkasında toplamaktaydı. En meşhur mutasavvıflar resmi devlet işlerinden uzak durmakla birlikte bazıları diplomatik ve idarî meselelerde resmi ya da gayr-i resmi görevler üstlenmekteydiler.[88] Akkoyunlu sultanları toplumun kontrolünü sağlamak için halk üzerinde büyük etkisi bulunan dervişlerle ilişkilerini iyi tutup sarayda himaye etmiş ve bu tavrı bir devlet politikası haline getirmeye çalışmışlardır. Çoğu zaman şeyh ve dervişler seferlere katılır, göç esnasında da sultan ile birlikte bulunurlardı.[89] Esasen köylü ve göçebeleri ziyaret edip onlarla daima temas ve münasebette bulunanlar da dervişler ve şeyhlerdi.[90]

Bu hususta Venedikli elçi Barbaro, yolda kendilerine sûfilerin eşlik ettiğinden, Mardin şehrine geldiklerinde otuz yaşlarında yarı çıplak, kahverengi geyik derisinden elbise giyen bir adamla karşılaştığını, onun önce gönül okşayıcı dualar okuyup ardından kendisine yaklaşarak kim olduğunu sorduğunu anlatmaktadır. Onlar Tebriz'e yaklaştıklarında ise kırsal alanda kendilerine doğru yürüyüp nereye gittiklerini soran Kürtler ve Türkmenlerle karşılaşmış, Hasan Bey'i ziyaret edip mektuplar götüreceğini söyleyince içlerinden birisi mektubu görmek istemiştir. Saraya ulaştıklarında ise Uzun Hasan Bey elçiye yolda başlarına gelenlerden haberdar olduğunu söylemiştir.[91] Barbaro ayrıca, Uzun Hasan Bey'in sarayında gördüğü dervişlere ilişkin, onlar için belirli bir miktar ayrıldığı, şayet divandan daha fazla para isterlerse kendilerine tekrardan ödeme yapılacağı, buradaki delilerin işlerinin iyi olduğu ve dervişlerin daha az zahmet ve çalışma ile para kazanabildiklerinden bahsetmektedir.[92] Bu anlamda Uzun Hasan Bey devrinde Şeyh Cüneyd'e bağlı Safevî tarikatı mensuplarının önemli rol oynadıkları anlaşılmaktadır.[93] Sultan Yâkub döneminin önemli meşâyihinden olan İbrahim Gülşenî de toplum ve sultan arasında önemli bir bağı oluşturmaktaydı. Vezirlerin halka fazla vergi yüklemelerinden ötürü, onların birçoğunun komşu ülkelere sığınmaları üzerine Gülşenî, Sultan Yâkub'a durumu bildirip alınması gereken tedbirler hususunda görüşlerini belirtmiştir.[94]

[83] Woods, *Akkoyunlular*, 25.

[84] İbn Ecâ et-Türkî, *İbn Ecâ Seyahatnâmesi*, 80.

[85] Woods, *Akkoyunlular*, 273, 279.

[86] Uyar, "Hinduşâh Nahçivânî'ye Ait Düstûr el-Kâtib fi Ta'yin el-Merâtib Adlı Eserde Casusluk Anlayışı", 284; Korkmaz, *Kara-Koyunlu Devleti'nin Askerî Teşkilâtı*, 79.

[87] Devvânî, *Ahlâk-ı Celâlî*, 218.

[88] Woods, *Akkoyunlular*, 25-26.

[89] Ayşe Atıcı Arayancan, "Akkoyunlu Sarayında Manevi ve İdari Güç: Dervişler", T*ürk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi* 87 (2018), 89, 98.

[90] Paydaş, *Uzun Hasan ve Otlukbeli Savaşı*, 77.

[91] Giosafat Barbaro, *Doğu'ya Yolculuk*, çev. Ayzer Güler (İstanbul: Kronik Yayınları, 2022), 64-68.

[92] Barbaro, *Doğu'ya Yolculuk*, 105-106.

[93] İskender Bey Münşî-yi Türkmen, *Târih-i Âlem-Ârâ-yi Abbâsî*, 1: 20; Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 25-27; Woods, *Akkoyunlular*, 149; Roemer, "The Türkmen Dynasties", 172.

[94] Paydaş, *Ak-Koyunlu Devlet Teşkilatı*, 115-116.

6. Taraf Değiştirenler

Çeşitli sebeplerle taraf değiştiren kimseler yahut mülteciler de karşı taraf hakkında birçok istihbarî bilginin elde edilmesinde önemli rol oynamışlardır. Karakoyunlu Hasan Ali'nin Şah Mansur-i Şehsuvar ve Emir İbrahim komutasında gönderdiği *karavul*lar vefasızlık yolunu tutup Uzun Hasan Bey'e katıldılar.[95] Uzun Hasan Bey'in Timurlu Ebû Said ile mücadelesi döneminde de Çakirlu aşireti mensupları taraf değiştirip Çağatay ordusuna katılmışlardı. Şehzade Uğurlu Mehmed, savaşçı bahadırlardan bir grupla casusluk amacıyla gidip taraf değiştirmiş olan Çakirluları öldürdüler.[96] Bu süreçte bazı *emirzâde*ler ve üst düzey askerler de Çağatay ordusundan kaçıp Uzun Hasan Bey'e katılarak Ebû Said Mirza'nın pişman ve üzgün olduğuna dair haberler ulaştırdılar.[97]

Otlukbeli Savaşı'ndan önce Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Bey, Osmanlılar aleyhine kendilerinden faydalanabileceği herkesi yanına çekmeye çalışmıştır. Hasan Bey, bütün müttefiklerine mektuplar yazarak yardımını vadediyor, bazılarını da Osmanlılara karşı casus gibi kullanmak amacıyla onların hareketleri hakkında bilgi vermelerini istiyordu.[98] Topkapı Sarayı arşivinde, Uzun Hasan Bey'in öncü kuvvetleri tarafından yapılan Tokat yağmasından hemen sonra Sivas Beylerbeyi Hamza Bey'e yazıldığı anlaşılan bir mektup bulunmaktadır. Yazan kişi malum değilse de bunun, Osmanlıların ekmeğini yemiş bulunduğunu söyleyen, Osmanlı ahvalini iyi tanıyan ve halen Uzun Hasan Bey'in yanında bulunan bir kimse tarafından kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Bu zatın, Fatih'e ihanet ederek Uzun Hasan Bey tarafına geçmiş olan Tirek Sinan oğlu Âlem Bey olması muhtemeldir. Âlem Bey, Otlukbeli Savaşı'ndan sonra Akkoyunlulardan esir alınıp idam edilen tek bilgindir. Yine bu süreçte Uzun Hasan Bey'in yanında pek çok mülteci bulunduğu bilinmektedir. Bunlardan biri de defterdar Mehmed Çelebi idi ki ülkenin tamamından, hazineden ve ordunun durumundan haberdardı. Bununla beraber Fatih'in de Akkoyunlular hakkında bilgi alabileceği pek çok kimseyi kendi tarafına çekmeye muvaffak olduğunu belirtmek gerekir.[99]

7. Haber Alma Ağı ve Görevliler

Akkoyunlu Türkmen Devleti'nin haber alma tertibat ve teşkilatında Moğolca "at direği" ve "posta istasyonu" anlamındaki "*yam*" terimi[100] kullanılmıştır. Haberciler *yam* istasyonlarına ulaştıklarında yorulmuş atlarını burada değiştirirlerdi. *Yam* kelimesine Türkçe "*cı*" ekinin eklenmesiyle türetilen *yamçı* terimi de haberci anlamında *ulak* kelimesiyle eş anlamlı bir şekilde kullanılmıştır.[101] Ordu içerisinde sultanın hassa kuvvetlerinin hizmetçi (*kullukçu*) sınıfında yer alan *yamçı*lar, esas olarak resmî haberleşmeyi temin etmek ve postacılıkla ilgili işlerden sorumluydular.[102] *Yamçı*lar ayrıca askerlerin geçecekleri yolu göstermekle vazifeliydiler.[103]

[95] Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 451.

[96] Hasan-ı Rumlu, 461.

[97] Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 313; Mirhand, *Ravzatü's-Safa fi Sireti'l-Enbiya ve'i Müluk ve'l Hulefa,* 6: 868.

[98] İsmail Hikmet Ertaylan, "Akkoyunlu-Osmanlı Mücadelesi", *Öncesi ve Sonrası ile Trabzon'un Fethi* içinde (Ankara: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 2001), 156.

[99] Bekir Sıtkı Baykal, "Uzun Hasan'ın Osmanlılara Karşı Katî Mücadeleye Hazırlıkları ve Osmanlı-Akkoyunlu Harbinin Başlaması", *Belleten* XXI/82 (1957), 270-271.

[100] Delibalta, "Moğollarda İstihbarat Faaliyetleri", 796.

[101] Korkmaz, *Kara-Koyunlu Devleti'nin Askerî Teşkilâtı*, 51.

[102] İlhan Erdem, "Akkoyunlu Ordusunu Oluşturan İnsan Unsuru", *Tarih Araştırmaları Dergisi* XV/26 (1991), 90-91.

[103] Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, 206.

İlhanlılar zamanında Hülegü Han, *yam* istasyonlarının bulunduğu yerlerdeki halkı vergiden muaf tutup bunun karşılığında oradan gelip geçen devlet memurlarını ve habercileri ağırlamalarını şart koşmuştu.[104] Haberciler yolda bir atlıya veya kervana rast gelse hemen ata el koyup binebilirdi.[105] Timur'un postacıları da yolda denk geldikleri ilk atla kendi atlarını değiştirebilme imtiyazına sahiplerdi.[106] Benzer bir uygulamanın Akkoyunlularda da olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Sultan Hüseyin Baykara'nın hac yollarındaki haramilerden şikâyet etmesi üzerine, Sultan Yâkub yayınladığı bir fermanla elçilerin ve *yamçı*ların hacıların bineklerine el koymalarını yasaklamıştır.[107]

İlhanlılarda Gazan Han devrinde *yam* teşkilatında yapılan düzenlemeyle her üç fersahta bir *yamhane* inşa edilip buralarda 15 beygirin bulundurulması emredildi. Hızlı *yamçı*lar ve *ulakçı*ların gece ve gündüz doludizgin gitmek suretiyle 60 *fersah*[108] katettikleri anlaşılmış ve menzil tertibatı buna göre düzenlenmişti. Elçiler bundan çok daha uzun bir zamanda giderlerdi ki mesela bir ulağın 4 günde Horasan'dan Tebriz'e gelmesine karşılık bir elçi bu mesafeyi 6 günden evvel aşamazdı. Her *yamhane*de *yamçı*dan başka iki de *peyk* denilen yaya postacı bulunurdu. *Peyk*ler gece gündüz devamlı surette otuz fersah koşarlar ve her *yamhane*de vazifeyi yeni bir *peyk*e devretmek suretiyle haberleri ulaştırırlardı.[109] Bu sistemin Türkmen Devletleri'nde de benzer şekilde devam ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim 1476 yılında Akkoyunlulardan Sultan Halil'in Fars valisiyken yaptırmış olduğu arz töreninde şehzadenin ordusundan 38 *yamçı* ve 28 *feyc* (*peyk*) geçit resminde yer almıştır.[110] Menzil tertibatının da benzer şekilde devam ettiği anlaşılıyor ki Yâkub Bey, emirlerinden Bayındır Bey'i sefere gönderirken ondan konakladığı her menzilde kendisini bilgilendirmesini istemiştir.[111]

Haberci olarak *yamçı* yerine Türkçe "*ulak*" teriminin daha sıklıkla kullanıldığı kaynaklara yansımıştır. Uzun Hasan Bey 1457 yılında Karakoyunlular karşısındaki zaferini müjdelemek için Kahire'ye, Sultan İnal'a bir *ulak* göndermiştir.[112] Yine Uzun Hasan Bey, Şeyh Hasan'a bir *ulak* gönderip tehditlerde bulunarak, onu Alâiyye beyi Kılıç Arslan ile anlaşmaktan alıkoymuştur.[113] Uzun Hasan Bey'in hastalığı şiddetlenince, hanımı Selçukşah Begüm derhal bir *ulak* gönderip oğlunu Şiraz'dan Tebriz'e getirtmiştir.[114] Venedik elçisi Barbaro, Uzun Hasan Bey'in ordugâhında fasulyeleri kullanarak sayım yaparken kılıca bağlı hizmetkârlar sınıfı içerinde *ulak*lara da yer vermiştir.[115] Ayrıca hassa ordusu içerisinde yer alan *inakl*ar da hükümdarların itimat ettikleri refakatçileri olup kimi zaman özel *ulak* ve elçi vazifesi görürler, gerektiğinde en gizli ve ehemmiyetli emirler bunlar vasıtasıyla tebliğ edilirdi.[116] Memlüklü kaynaklarında "*çapar*" terimi de kullanılmaktadır ki bu da Türkçe haberci anlamına gelmektedir. Örneğin; Hasan Bey, Kahire'ye bir *çapar* gönderip Şam naibi Emir

[104] Paydaş, *Ak-Koyunlu Devlet Teşkilatı*, 249.

[105] Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, 264.

[106] Macit, "*Timurlu Devleti'nin Askerî Teşkilatı*", 116.

[107] Fazlullah Ruzbihân Huncî-i İsfahânî, *Târih-i Âlem Ârâ-yı Emînî (Şerh-i Hükümrânî-i Selâtin-i Akkoyunlu ve Zuhûr-ı Safeviyân)*, neşr. Muhammed Ekber Âşık, (Tahran: Merkez-i Neşr-i Miras-ı Mektûb, 1382 h. ş.), 223; Kazım Paydaş, *Ak-Koyunlu Türkmen Hükümdarı Sultan Yakub ve Dönemi (1478-1490)*, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2023), 103.

[108] *Fersah*, Farsça *ferseng* kelimesinden Arapça'ya geçmiş olup İran'da atın normal yürüyüşüyle 1 saatte gittiği mesafe karşılığında kullanılmıştır. Bu da 6000 *zira* yani yaklaşık 6, 23 km yapmaktaydı. Ancak Arap fersahı 3 mil yani 5,985 km idi. Bkz. Yusuf Halaçoğlu, "Fersah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 12, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 412.

[109] Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, 266.

[110] V. Minorsky, "A Civil and Military Review in Fars in 881/1476", *Bulletin of the School of Oriental Studies, University of London*, 10/1 (1939), 159; ayrıca bkz. İlgar Baharlu, *"Arznâme" ve "Hulâsatü't-tevârîh" Eserlerinde Akkoyunlu ve Safevi Ordularının Resmigeçitleri*, (Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları, 2023), 65.

[111] Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 564.

[112] Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 116.

[113] Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 145.

[114] Gaffârî, *Târih-i Cihan-Ârâ*, 62.

[115] Barbaro, *Doğu'ya Yolculuk*, 79-80.

[116] Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, 206; Erdem, "Akkoyunlu Ordusunu Oluşturan İnsan Unsuru" 90.

Canim'in kendisine geldiğini bildirerek, onun affedilmesi ricasında bulundu.[117] Yine Farsça "*peyk*" ıstılahının kullanımına ilişkin de bazı kayıtlar söz konusudur. Sultan Yâkub zamanında Şeyh Haydar'ın hurucuna dair bir nâme padişah tarafından bir *peyk* aracılığıyla gönderilmiştir.[118]

Bununla beraber kaynaklarda haberci anlamında daha ziyade Arapça "*kâsıd*" teriminin kullanıldığı görülmektedir. Kutlu Bey'in oğlu Hüseyin Bey, aralarındaki rekabetten ötürü Kadı Burhaneddin Ahmed'e ağabeyi Ahmed Bey hakkında bazı bilgiler vermiştir. Esterabadî'nin nakline göre; Ahmed Bey, Memlük emirlerinden Yelboğa en-Nâsırî'ye gizlice bir *kâsıd* gönderip, ona Sultan Berkuk katındaki konumlarının artması için bazı tekliflerde bulunmuştur.[119] Kara Yülük Osman Bey'in ölümünün ardından yerine geçen Ali Bey (1434-1444), şehzadelerin toplanması için Diyarbakır taraflarına *kâsıd*lar göndermiştir.[120] Uzun Hasan Bey, Arabşah Ayinlu'dan haber almak için Erciş, Sürmelü ve Adilcevaz taraflarına *kâsıd*lar gönderdi.[121] Kimi zaman müellifler *kâsıd*ların hızına vurgu yapmak için "*Saba rüzgârından daha hızlı*"[122], "*yel ve şimşek ile aynı hızda giden*"[123] gibi nitelemeler kullanmışlardır.

Dönemin haber alma sistemine ilişkin Ebu Bekr-i Tihranî, Şam ve Kahire arasında sıralı ateş sinyalleri vasıtasıyla gerçekleşen bir iletişim hattından bahsetmektedir. Buna göre, Şam'ın bir sınır kalesinde isyan veyahut saldırı olduğu zaman o kalede yakılan ateş Halep'ten görülüyordu. O anda Halep'te de bir ateş yakılır ve bir sonraki menzile işaret verilirdi. Böylece menzillerde sırasıyla yakılan ateş vasıtasıyla Şam sınırlarına yapılan saldırının haberi beş saat içinde Mısır'a ulaşırdı.[124] Ancak müellifin anlatım tarzından bu sistemin sadece o coğrafyaya özgü olduğu anlaşılmaktadır ki Türkmen hâkimiyetinde bu yönteme dair herhangi bir bilgi verilmemiştir.

Habercilerin gidip gelmeleri yalnızca hükümdara ve hükümet merkezine münhasır kalmayıp bütün devlet adamlarının, şehzadelerin, hatunların ve ümeranın kendi hizmetlerinden habercileri gönderdikleri görülmektedir.[125] Eyalet ve vilayetlerde posta işlerini düzenlemek, sivil ve askerî bir vali olarak görev yapan *darug*aların başlıca vazifelerindendi.[126] *Darug*aların ve sair devlet adamlarının vazifeli oldukları bölgede olan biteni takip edip merkezi her durumdan haberdar etmelerinin sorumluluklarının bir parçası olduğu anlaşılmaktadır. Kara Yülük Osman Bey'e, Karakoyunlu kuvvetlerinin Pir Ömer'e yardım için Tercan yakınlarına kadar ilerlediği haberini, yeğeni Kiğı Bey'i Pilten Bey ulaştırmıştır.[127] Sultan Yâkub'a, Erzincan ve etraftaki beylerden Fatih Sultan Mehmed'in Akkoyunlular üzerine sefere çıkacağına dair bilgiler gelmiştir.[128] Sultan Yâkub, Şeyh Haydar'ın Akkoyunlu ordusunun yaklaşması üzerine Şemahi'yi terk edip Derbent üzerinden Çerkes arazisine çekilmek istediğini eşik ağasından öğrenmiştir.[129]

[117] İbni Tagrıberdi, *en-Nücûmu'z-Zâhire*, 403, 654.

[118] Muhyî-i Gülşenî, *Menâkıb-ı İbrâhim-i Gülşenî*, 176.

[119] Esterâbadî, *Bezm u Rezm*, 359.

[120] Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 226.

[121] Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*,154.

[122] Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 289; Mahmud b. Abdullah-ı Nişaburî, *Târîh-i Türkmâniyye (Kara-Koyunlu Devleti Tarihi)*, çev. Ahmet Özturhan ve Ahmet Korkmaz (İstanbul: Divan Kitap Yayınları, 2024), 64, 134.

[123] Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 239, 278.

[124] Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 263.

[125] Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, 264.

[126] Özyetgin ve Kemaloğlu, *Altın Orda Hanlığına Ait Resmî Yazışmalar*, 144; Macit, "*Timurlu Devleti'nin Askerî Teşkilatı*", 115.

[127] Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 56.

[128] Muhyî-i Gülşenî, *Menâkıb-ı İbrâhim-i Gülşenî*, 76; Paydaş, *Ak-Koyunlu Türkmen Hükümdarı Sultan Yakub ve Dönemi (1478-1490)*, 87.

[129] Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 73.

8. Asılsız Haberler

Dönemin haber alma sisteminde yalan haberler ve söylentilerle de yoğun olarak karşılaşılmaktadır. Kasten ortaya atılan asılsız haberler genellikle düşmanı aldatmak için taktiksel bir araç olarak kullanılmıştır. Bununla beraber saltanat mücadelelerinde rakipleri bertaraf etmek için de uydurma haberlere başvurulduğu görülmektedir. Bu sebeple genellikle meçhul bir kaynaktan alınan habere göre hareket etmek yerine aynı haberin peş peşe gelen ve birbirini takip eden haberciler tarafından doğrulanması ve kesinlik kazanması beklenmekteydi.[130] Bu hususta Devvânî, düşmanları defetmek ve engellemek için hileye başvurup yalan mektuplar yazmanın yerilmeyeceğini ifade etmektedir.[131]

Akkoyunlu Ali Bey, Erzincan'a hareket ettiği sırada, burada hâkim bulunan Cafer Bey kale kapılarını kapatıp itaatsizlik yolunu tutmuştu. Buna karşı Şeyh Hasan, Ali Bey ve Yakup Bey'in bilgisiyle bir tedbir düşünüp ona haber göndererek, "*Bizim büyük kardeşimiz Yakub Bey'dir. Onun saltanat iddiası yoktur. En büyük oğul sensin. Töre ve âdet senin padişah olman yönündedir. Gel, saltanat senin hakkındır. Biz hepimiz senin yardımcıların ve destekçileriniz*" diye haber gönderdiler. Bu habere aldanan Cafer Bey, şehirden çıkınca yakalandı ve bu sayede Erzincan zapt edildi.[132] Bunun gibi Cihângir Mirza ile Uzun Hasan Bey de amcaları Mahmud Bey'in Kara Yusuf'un (1389-1420) oğlu İsfahan'ın yanına gidip ondan bir ordu almış olduğu ve Akkoyunlu'ya saldırmak için harekete geçtiği yönünde uydurma bir haber almışlardır.[133]

Uzun Hasan Bey Erzincan kuşatmasındayken, Sultan Cihânşah tarafından önemli emirler komutasında bir saldırı birliğinin harekete geçirildiği ve onların Şike Kalesi'ne ulaştıkları yönünde bir haber yayıldı. Bu sahte haber Uzun Hasan Bey'i Erzincan kuşatmasından vazgeçirmek için ortaya atılmıştı.[134] Bir başka seferde yaylak emirlerinden gelen bir haber üzerine Uzun Hasan Bey, Erzincan tarafına hareket edip şehri ve köyleri yağmaladı. Bu sırada, Halil-i Pilten, "*Cihânşah Mirza'nın saldırı birliği yetişmektedir. Ondan muzaffer askerlere ani bir saldırı olmasın*" diye uyarıda bulundu. Bunun üzerine Uzun Hasan Bey oradan ayrılıp Tercan'a yönelerek Bayburt'u yağmaladı. Ancak daha sonra bu haberin sahte olduğunu anlayınca tekrar Erzincan'a doğru gidip diğer yerleri de yağmaladı.[135]

1467 yılında Karakoyunlu Sultan Cihânşah, Hoy taraflarındaki Sökmen Ova yaylağında eğlence içerisinde zaman geçirirken Adilcevaz valisi Mahmud-i Mihmandar tarafından gönderilen bir *kâsıd* "*Hasan Padişah mızrak saplayan 12 bin askerle akın için yaklaşmaktadır*" mealinde bir haber getirdi.[136] Ancak bu haber asılsız olup işin aslı Bingöl yaylağında ava çıkmış olan Halil Tavacı başkanlığındaki bir grup Akkoyunlu süvarisinin görülmesiydi. Mahmud-i Mihmandar tarafından Akkoyunluların saldırı yapacağı şeklinde ulaştırılan bu asılsız haber, Karakoyunlu karargâhında büyük bir endişeye sebep olmuş ve kimse durumu Sultan Cihânşah'a bildirmeye cesaret edememiştir. Karakoyunlu emirlerinin toplanması üzerine Sultan Cihânşah işin aslını sormuş ve emirler haberin içeriğini ve şeklini arz etmişlerdir. Telaşa kapılan Sultan Cihânşah derhal ağırlıklarını üç fersah uzağa gönderip ordugâh hududunun ve yolların korunması için *karavul*lar çıkarmıştır. Sultan Cihânşah, bu sırada Uzun Hasan Bey nezdinden elçi olarak gelen Hızır Bey-i Tarhan'a neden saldırıya geçildiğini sormuş, Akkoyunlu elçisi ise bunun yalan bir haber olduğunu, Hasan Bey'in Harput'ta konaklamış

[130] Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 103; Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 547.

[131] Devvânî, *Ahlâk-ı Celâlî*, 224.

[132] Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 90-91.

[133] Tihranî, 117.

[134] Tihranî, 147.

[135] Tihranî, 161.

[136] Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 265-266; Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 435; Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti (Kara Koyunlular Devri)*, 68; Arayancan, *Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihânşah ve Dönemi (Siyaset-Teşkilat-İktisad-Din-Kültür) 1438-1467*, 179; Paydaş, *Uzun Hasan ve Otlukbeli Savaşı*, 125.

bulunduğunu ve askerlerinin yanında toplandığını bildirmiştir. Ancak bu yalan haber Sultan Cihânşah'ın içine öylesine işlemiştir ki elçinin sözlerine itibar etmeyip yanlış beyanat verdiğini düşünerek Hasan Bey'e tehdit dolu mesajlar içeren bir elçi göndermiştir.[137]

Timurlu Ebû Said'in ölümünün ardından Uzun Hasan Bey, çeşitli şehirlere *darugal*ar ve yöneticiler tayin etmiş, ancak daha herkes gideceği yere ulaşmadan karışıklık çıkaran uydurma bir haber önce Sultaniye'ye ulaşıp oradan da diğer vilayetlere yayılmıştı. Haberin konusu şuydu: "*Karakoyunlu ve Çağatay emirlerinden bir topluluk Emir Bayezid-i Bistamî'nin oğullarıyla birlikte padişah karargâhını birbirine katmışlar ve Cihânşah Mirza'nın küçük yaştaki oğlu Ferruhzad'ı padişahlığa yükseltmişler.*" Bu yalan haber üzerine Sultaniye'nin *hacezâdegân*larından Muhammed-i Alayî ve o havalide kışlak tutmuş olan Karakoyunlu *emirzâde*leri gibi bir kısım topluluk bu habere itimat ederek isyana kalkıştılar.[138]

Otlukbeli Savaşı'ndan sonra Uzun Hasan Bey ile arası açılıp isyana kalkışan şehzade Uğurlu Mehmed neticede babasının ordusuna karşı koyamayarak Osmanlı'ya sığınmıştı. Uğurlu Mehmed, Sivas'tan sürekli Akkoyunlu topraklarına baskın yaparak zarar veriyordu. Esasen Uzun Hasan Bey bundan ötürü oğlundan bir intikam almak düşüncesinde değildi. Ancak Uğurlu Mehmed'in rakipleri tarafından, şehzadenin isyanından dolayı Uzun Hasan Bey'in üzüntüden ağır bir hastalığa yakalandığı yönünde söylentiler yayılmaya başladı. Bu sözleri yayanlar daha sonra Hasan Padişah'ın öldüğü şayiasını da çıkardılar. Uğurlu Mehmed'e de haberler gönderip hükümdarlığın kendi hakkı olduğunu ve eğer acele etmezse bu fırsatı kaçıracağını söyleyerek onu Tebriz'e davet ettiler. Hatta tertipledikleri planı gizleyip Uğurlu Mehmed'i inandırmak amacıyla ülkede Uzun Hasan Bey'in cenaze törenlerini gerçekleştirdiler. Sonuçta Uğurlu Mehmed, zahirde kendisine dost görünenlere inanıp Tebriz'e doğru yola çıktı. Ancak Erzincan'a ulaştığında babasının hayatta olduğunu ve kendisine ulaşan haberlerin bir aldatma olduğunu anladı. Burada Türkmen emirlerinden Bayındır Bey, Sultan Halil'in annesi Selçukşah Begüm'ün emriyle ona suikast düzenleyip başını keserek Uzun Hasan Bey'e getirdi. Bu sırada Hasan Padişah hastaydı ve bu durum çok ağrına gitti. Eğer hastalıktan kurtulursa oğlunun katillerinden intikam alacağını söyledi.[139]

Benzer bir durum Yakup Bey'in Sultan Halil'e karşı taht mücadelesine girişmesinde görülmektedir. Yakup Bey'in emirleri Akkoyunlu tahtını ele geçirmek üzere onu Tebriz üzerine yürümeye teşvik ediyorlardı. Yakup Bey, ilk başta emirlerin bu sözlerine fazla aldırış etmediyse de Tebriz'den gelen Vefa adındaki *bukavul*, Sultan Halil'in Murad Bey tarafından yenilgiye uğratılarak tahttan indirildiğine dair yanlış bir haber getirdi. Bu uydurma haber üzerine Yakup Bey'in saltanat kervanı Muş yönüne hareket etti.[140]

Akkoyunlu Sultan Yâkub zamanında isyana kalkışan Bayındır Bey, devletin emirlerini hile ve düzenle padişaha, padişahı da onlara düşman etmek isteyerek sahte mektuplar kaleme aldı. Emirzâde Osman-ı Miranşahî'ye: "*Bize karşı gösterdiğin samimiyet, tarafımıza arz edilip duyuldu. Düşman ordusunun yenilmesi ve safların birleşmesi konusundaki tedbiriniz kabul gördü. İnşallah bu iyi hizmetiniz sonucunda bütün istek ve amaçlarınıza en iyi şekilde kavuşacaksınız*" şeklinde içeriği asılsız bir mektup yazdı. Halbukî hiçbir şekilde emirzâdenin bu işten haberi yoktu. Tertibat gereği bu mektubu taşıyan casusun onu padişahın yakınlarından birinin evine atması kararlaştırıldı. Ancak bu tertibat sultanın feraseti dolayısıyla işe yaramadı. Nitekim Yâkub Padişah durumu öğrenince onun hile ve yalan üzerine kurulu olduğunu anlayıp Emirzâde Osman'ın

[137] Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 266-267; el-Bağdadi, *Doğuda İslam Devletleri Tarihi*, 40; Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 436-437.

[138] Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 326-331.

[139] *Uzun Hasan ve Fatih Mücadelesi Döneminde Doğu'da Venedik Elçileri: Caterino Zeno ve Ambrogio Contarini'nin Seyahatnâmeleri,* 43-44; Kazım Paydaş, "Osmanlılara Sığınmış Önemli Bir Ak-Koyunlu Şehzâdesi: Uğurlu Mehmed Bey", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 199 (2012), 50-51; Woods, *Akkoyunlular*, 203.

[140] Huncî-i İsfahânî, *Târih-i Âlem Ârâ-yı Emînî,* 138; Derya Örs, *Fazlullâh b. Rûzbihân-i Huncî ve Târîh-i 'Alem-Ârây-i Emînî'si* (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1998), 66; Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 547; Paydaş, *Ak-Koyunlu Türkmen Hükümdarı Sultan Yakub ve Dönemi (1478-1490)*, 34.

gönlünü alarak içini rahatlattı.[141]

9. Karşı İstihbarat Faaliyetleri

Karakoyunlular başta olmak üzere Timurlu, Memlük, Osmanlı, Venedik ve Safevî gibi sair devletlerin de çeşitli şekillerde Akkoyunlular aleyhine istihbarat faaliyetlerinde bulundukları kaynaklara yansımıştır. Bu anlamda karşı istihbarat ve casuslukla mücadele istihbarat faaliyetlerinin bir parçasıdır. Akkoyunlular aleyhine istihbarat faaliyetleri yürüten dönemin diğer devletlerinin benzer yöntemler kullandıkları anlaşılmaktadır.

Örneğin Kara Yülük Osman Bey tarafından Timurlu hükümdarı Şahruh'a yazılan bir mektup Kara Yusuf'un casusları tarafından ele geçirilmiştir.[142] Mardin hâkimi Melik Salih, Kara Yusuf Bey'e bir *kâsıd* gönderip, "*Kara Osman Bayındır, süvarilerden oluşan büyük bir güçle Mardin'e gitmektedir.*" haberini ulaştırdı.[143] Kara Yusuf, Halep'ten ayrılan Kara Yülük Bey ile ilgili istihbarat toplamaları için Antep'ten bir *karavul* birliği gönderdi. Fakat bu Karakoyunlu müfrezesi Halep yakınlarına geldiklerinde, Memlük emiri Yaşbek, durumdan haberdar olup onları bozguna uğratarak bazılarını da esir aldı. Bunu öğrenen Kara Yusuf, hemen Halep naibine bir mektup yazıp, "*Ben niçin sultanın ülkesinde bulunayım ki, benim işim Kara Yülük ile*" diyerek, Memlük topraklarında bulunma sebebinin Kara Yülük hakkında malûmat elde etmek olduğunu bildirmiştir. Antep'e gelmesinden ötürü özürlerini iletip Osman Bey'in himaye edilmesinden ötürü kırgınlığını ifade etmiştir.[144] Kara Yülük Osman Bey'in Memlüklü komutanlarından Emir Çekem ile mücadelesi sırasında, Çekem, Kara Yülük'ün oğlu İbrahim Bey'in eşkâlini ve bulunduğu yeri Akkoyunlu saflarından kaçarak Emir Çekem'e sığınan Bayanoğlu'ndan öğrenmiştir. Mardin sultanının eski bir *nöker*i olup daha sonra İbrahim Bey'in adamları arasına giren ve tekrar ondan kaçarak Çekem'in tarafına geçen Bayanoğlu'nun ihaneti, İbrahim Bey'in ölümüne neden olmuştur.[145]

Akkoyunlu âlimi Devvânî, temkinli olmaya ve karşı istihbarata fırsat vermemeye de işaret etmektedir. O, düşünme ve araştırma yapmaya güç yetirmenin ve düşmanların tuzaklarından korunmak için sırları gizlemenin hükümdarların görevleri arasında olduğunu belirtmektedir. Buna dair Hz. Peygamber'in seferin yönünü gizleyip halkın başka bir yöne sefer edileceğini düşünmesini sağlaması örnek gösterilmektedir. Ona göre; sırları korumanın yolu akıl ve feraset sahipleriyle istişare etmek, alınan kararları aklı zayıf olanlardan saklamak ve kesin karara vardıktan sonra da zahiren o kararın zıddı fiilleri yapmaktır.[146] Uzun Hasan Bey, Mardin tarafına hareket ettiğinde muhaliflerinin yerlerini öğrenmemesi ve kendileri hakkında bilgi almamaları için askerlerini dağıtmış ve gecenin başında bir yerde konaklayıp kısa süre sonra da mekân değiştirerek uygun yerlerde nöbete durmuştur.[147] Şeyh Hasan, Cihângir Mirza'ya bir *kâsıd* gönderip, "*Hasan Bey birkaç gündür buralarda görülmemiştir. İlini ve haşemlerini bırakıp hangi tarafa gittiği belli değildir. Ondan sakınmak gerekir.*" diye bildirdi.[148] 1455 yılında Eğil hâkimi İsa Bey, Akkoyunlulardan yüz çevirip Karakoyunlu Sultan Cihânşah ile ittifak yaparak onun adına casusluk yapmaya başlamıştı.[149] Uzun Hasan Bey,

[141] Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 568-569; Bu sırada benzer bir hadise için bkz. Muhyî-i Gülşenî, *Menâkıb-ı İbrâhim-i Gülşenî*, 120.

[142] Aka, *İran'da Türkmen Hâkimiyeti (Kara Koyunlular Devri)*, 13.

[143] Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 77.

[144] İbni Tagrıberdi, *en-Nücûmu'z-Zâhire*, 423; Merve Kazanasmaz, *Kara-Koyunlu Kara Yusuf ve Zamanı* (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2019), 129.

[145] Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 51. Ayrıca bkz. Kâzım Yaşar Kopraman; *el-Aynî'nin Ikdu'l-Cuman'ında XV. Yüzyıla Ait Anadolu Tarihi ile İlgili Kayıtlar*, (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1971), 58.

[146] Devvânî, *Ahlâk-ı Celâlî*, 225.

[147] Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 128.

[148] Tihranî, 151.

[149] Paydaş, *Uzun Hasan ve Otlukbeli Savaşı*, 86; Korkmaz, *Kara-Koyunlu Devleti'nin Askerî Teşkilâtı*, 81.

her zaman Sultan Cihânşah'a haber yetiştiren İsa Bey'i cezalandırmak için onun üzerine yürüyüp vilayetini yağmaladı.[150]

Akkoyunlu *kollukçu*lardan bir iki kişinin Karakoyunlu Rüstem-i Tarhan'ın tarafına geçmeleri üzerine, o hainler kendi yerini haber verirler endişesiyle Uzun Hasan Bey son derece tedbirli davranmaya ve menzilini geceleri belirlemeye başlamıştır. Öyle ki *karavul*lar bile menzile dönüş yolunu bilmiyorlardı. *Karavul*dan sağ salim dönen olursa diye iyi atlara sahip bazı süvariler, geceyi ilk yurtta geçiriyorlardı. Akkoyunlulardan kaçmış olan ve o yöreyi bilen Ak Agman Ali'nin oğlu rehber (*kaçerçi*) olmuştu. Uzun Hasan Bey bu durumu önceden bildiği için hiçbir tuzağın ve pusunun işe yaramayacağını, çünkü karşı tarafın her şeyi bildiğini söylemiştir. Yine Akkoyunlulardan kaçan Deveoğlu adlı bir kişi yolları, yurtları ve menzilleri bildiği için Rüstem-i Tarhan'a gönderilmiştir.[151]

Uzun Hasan Bey, Karakoyunlu emiri Rüstem-i Tarhan'a karşı savaşa hazırlanırken, Rüstem'in derviş kılığındaki bir casusu gelip kutsanmış bir mumu Hasan Bey'e uzatarak, "*Bu mumu Küskün Abdal gönderdi.*" demiştir. Ancak dervişin sözlerinden şüphelenen Uzun Hasan Bey, ferasetli davranarak onun casus olabileceğini anlamış ve dervişi tutuklatarak durumun araştırılmasını istemiştir. Gerçekten bu kişi, sorgulama sonucunda "*Rüstem-i Tarhan'ın yanından casusluk için geldim*" diye itiraf edince bağlanarak etkisiz hale getirilmiştir.[152]

Topkapı Sarayı arşivlerinde Akkoyunlular hakkındaki Osmanlı istihbarat raporlarına ilişkin birçok belge tespit edilmiştir. Bu raporlar, özellikle Otlukbeli Savaşı'ndan önceki üç yıllık çatışma döneminde (1471-1473) yoğunlaşmıştır.[153] Venedik elçisi Caterino Zeno da bu hususta bazı bilgiler vermektedir. Bu anlamda Osmanlı casuslarının, Uzun Hasan Bey'in serdarlarından birinin fitne çıkardığı, kırk bin süvariyle yakıp yıkmaya girişerek Basra'ya yöneldiği ve Uzun Hasan Bey'in de geri kalan kuvvetlerle geride kaldığı haberini getirdikleri nakledilmektedir. Yine Zeno'ya göre; Uzun Hasan Bey, Osmanlı casuslarından birkaç kişiyi tespit ederek tutuklatmış ve onların ellerinin kesilip boyunlarından asılmasını ve bu şekilde Osmanlı ülkesine gönderilmelerini emretmiştir.[154] Osmanlı ordusunun ilerleyişi sırasında da 1472 yılında Şehzade Mustafa tarafından esir edilmiş olan Akkoyunlu emirleri sorgulanarak onlardan yol güzergâhı, geçitler, su kaynakları ve konaklamaya müsait yerler hakkında bilgiler alınıyor, ayrıca Osmanlı kılavuzları ve esirlerden bu bilgiler teyit ediliyordu.[155] Hasan-ı Rumlu'ya göre; Otlukbeli Savaşı'ndan önce Osmanlı *münhî*leri Tercan Dağı'nın doruklarında Akkoyunlu ordusunun saflarını gözlemlemiş, daha sonra da "*Hasan Padişah, öç almak isteyen bir orduyla dağda müstahkemini sağlamlaştırıp, savaş ve mücadele bayrağını açmış olarak dağın yükseğinden hile ve üstünlük sağlamak istemektedir.*" diye Fatih'e haber götürmüşlerdir.[156]

Osmanlı'ya karşı Akkoyunlularla ittifak kuran Venedik'in elçileri de diplomatik görevlerine ek olarak istihbarat faaliyetlerinde bulunuyorlardı. Nitekim Caterino Zeno'ya verilen diğer bir görev, Akkoyunlu Devleti ve hükümdarı hakkında bilgi toplamasıydı ki kaleme aldığı seyahatnamesinde bu husus açıkça görülmektedir. Yine Giosafat Barbaro'dan Akkoyunlu hükümdarı, ordusu ve planları hakkında bilgi toplayıp bildirmesi istenmişti.[157] Venedikli elçiler geçtikleri ülkeler ve izlenimleriyle Uzun Hasan Bey'in hâl ve hareketlerine dair gözlemlerini mektuplar vasıtasıyla devamlı surette Venedik Cumhuriyeti'ne rapor etmişlerdir. Caterino Zeno,

[150] Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 156.

[151] Tihranî, 129-131.

[152] Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 173; Paydaş, *Uzun Hasan ve Otlukbeli Savaşı*, 53.

[153] Woods, *Akkoyunlular*, 30-31.

[154] *Uzun Hasan ve Fatih Mücadelesi Döneminde Doğu'da Venedik Elçileri: Caterino Zeno ve Ambrogio Contarini'nin Seyahatnâmeleri*, 24-25.

[155] Paydaş, *Uzun Hasan ve Otlukbeli Savaşı*, 212; Woods, *Akkoyunlular*, 197.

[156] Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevârîh*, 514.

[157] Paydaş, *Uzun Hasan ve Otlukbeli Savaşı*, 186, 190.

Kefe'den Venedik'e mektup yazıp son savaşlar ve olayları izah etmekle beraber aynı zamanda Uzun Hasan Bey'in onu gizli bir görevle ortak düşmanları aleyhine tahrik etmek amacıyla Avrupa krallarına gönderdiğini açıklamıştır.[158]

Orta Çağ İslam devletlerinde gizli ve önemli bütün yazışmaların düşman eline geçmesi durumunda içeriğinin anlaşılmaması için *tamiyye* denilen belirli şifreleme usulleri kullanılırdı.[159] Akkoyunlular dönemi yazışmalarında bu usulün kullanıldığına dair kaynaklarda herhangi malûmat yoksa da gizli haberlerin veya istihbarat raporlarının güvenliğini sağlamak için benzer usullerin kullanılmış olması muhtemeledir. Bunun dışında yukarıda Devvânî'nin bahsettiği üzere karşı istihbarata engel olmak için seferin yönünü gizlemek noktasında da bazı tedbirlere başvurulduğu görülmektedir. Nitekim 1470-71 yılında Uzun Hasan Bey, Kum'da kışlarken Osmanlılar'ın Karaman'a ileri harekâtta bulunduklarına dair bir istihbarat aldı. Bu itibarla o, batıya doğru bir hamle başlatmayı kararlaştırıp bazı hazırlıklara başladı. Ancak bu hazırlıkların hedefinin Karaman değil, Dulkadirliler olduğu yönünde bir izlenim yaratılmaya çalışıldı.[160] Benzer şekilde Uzun Hasan Bey, Otlukbeli mağlubiyetinden sonra Gürcistan seferine niyetlenmiş ancak Gürcüleri aldatmak amacıyla Osmanlılara karşı sefere çıkmış olduğunun söylentilerini yaymıştır.[161]

Uzun Hasan Bey'in ölümünden sonra bazı Acemler, Memlük emiri Yaşbek'e Akkoyunlu ülkesini zapt etmek için uygun zaman olduğu yönünde ihbarlar da bulunmuşlardır. Zira askerlerin Uzun Hasan Bey'in oğlu Yâkub Bey'e karşı oldukları ve Akkoyunlular ile savaşa girildiğinde Birecik Kalesi'nin karşı koymadan teslim olacağı şeklinde haberler ulaştırdılar. Emir Yaşbek bu haberlere itimat ederek Memlük sultanından Akkoyunlulara karşı harekete geçmek için izin istedi.[162] 1488 yılında Osmanlıların Akkoyunlular hakkında hazırlatmış oldukları bir istihbarat raporunda da Akkoyunlu-Memlük ilişkileri ele alınmıştır. Aslında bu dönemde II. Bayezid ile Sultan Yâkub iyi ilişkilere sahip olsalar da Akkoyunluların, Memlükler için potansiyel bir müttefik olması, Osmanlıların bu hususta ki endişesini yansıtmaktadır.[163]

1488 yılında Şeyh Haydar, Şirvanşah'a bir elçi gönderip Çerkeslere karşı cihat ilan ettiğini ve Sultan Yâkub'un emri hükmünce Derbend'den serbestçe geçmek için kendisine izin verilmesini istedi. Aslında Şeyh Haydar'ın amacı bu elçi vasıtasıyla Şirvan'ın genel ve askerî durumu hakkında malumat toplamaktı. Bu esnada barış dönemi olduğu için Şirvanşah Ferruh Yesar'ın askerleri her yere dağılmışlar ve onun etrafında az sayıda emir ve saray memuru kalmıştı. Şeyh Haydar'ın elçisi Şemahi şehrine geldiği zaman, hükümdar oğlunun düğünüyle meşgul bulunuyordu. Bu suretle elçi geri döndüğünde Şeyh Haydar'a Şirvan'a saldırmak için zaman ve ahvalin uygun olduğunu ve bu fırsatı kaçırmanın akıllıca olmayacağını haber verdi.[164]

Şeyh Haydar, Gülistan Kalesi'ni kuşatmaya başladığı sırada Şirvan ümerasından Kiçi Bey kalabalık bir orduyla Şeyh Haydar'a baskın düzenlemeyi planlayıp bunun yeri ve zamanı hususunda bilgi vermek için Gülistan Kalesi'ne bir haber gönderdi. Ancak kötü şans eseri mektubu taşıyan Şirvan casusu, Şeyh Haydar'ın casusları tarafından yakalanıp götürdüğü haber ele geçirildi. Şeyh Haydar bunun üzerine, hemen kalenin önünden ayrılıp hazır bekleyen Şirvan ordusuna saldırarak onları gafil avladı.[165]

---

[158] *Uzun Hasan ve Fatih Mücadelesi Döneminde Doğu'da Venedik Elçileri: Caterino Zeno ve Ambrogio Contarini'nin Seyahatnâmeleri*, 37.

[159] Tülay Yürekli, "Zengiler ve Eyyûbîlerde İstihbarat", *Türkiyat Mecmuası* 27/2 (2017), 296-297.

[160] Roemer, "The Türkmen Dynasties", 178; Woods, *Akkoyunlular*, 192.

[161] Paydaş, *Uzun Hasan ve Otlukbeli Savaşı*, 247.

[162] Paydaş, *Ak-Koyunlu Türkmen Hükümdarı Sultan Yakub ve Dönemi (1478-1490)*, 47.

[163] Paydaş, *Ak-Koyunlu Türkmen Hükümdarı Sultan Yakub ve Dönemi (1478-1490)*, 90.

[164] Huncî-i İsfahânî, *Târih-i Âlem Ârâ-yı Emînî*, 274-276; Örs, "*Fazlullâh b. Rûzbihân-i Huncî ve Târîh-i 'Alem-Ârây-i Emînî'si*", 89; Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 72; Paydaş, *Ak-Koyunlu Türkmen Hükümdarı Sultan Yakub ve Dönemi (1478-1490)*, 70-71.

[165] Huncî-i İsfahânî, *Târih-i Âlem Ârâ-yı Emînî*, 282-283; Örs, "*Fazlullâh b. Rûzbihân-i Huncî ve Târîh-i 'Alem-Ârây-i Emînî'si*", 90; Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 73-74; Paydaş, *Ak-Koyunlu Türkmen Hükümdarı Sultan Yakub ve Dönemi (1478-1490)*, 73.

Safevî şeyhi Sultan Ali'nin taraftarları, reislerine gizli vasıtalarla para ve yiyecek yollamışlar ancak Sultan Rüstem bundan haberdar olmuştu. Safevîlerden şüphelenen hükümdar, yaylaya gitmek üzere Hoy'dan ayrılırken onların ortadan kaldırılmalarını planlamıştı. Ancak Şeyh'e bağlı bir Türkmen (*münhî*) Rüstem Bey'in niyetlerini Sultan Ali'ye ifşa etti.[166] Şah İsmail, Gülistan Kalesi'ni kuşatmakta iken de aynı zamanda Azerbaycan hâkimi Akkoyunlu Mirza Elvend'in (1498-1502) hâl ve hareketlerini takip ettiriyordu.[167] Bu esnada Tebriz'den Musa Halife isminde bir adamının gönderdiği haberci, Mirza Elvend'in, Şah İsmail'e karşı büyük bir orduyla başkentten ayrıldığını haber verdi. Bu haberin ardından, Elvend'in hareketiyle ilgili bir başka haber de Karabağ'dan geldi. Karabağ ve etrafındaki durumu incelemekle vazifeli Şeyh Muhammed Halife'den bir ulak, Şah İsmail'e gelip Mirza Elvend'in tam donanımlı kalabalık bir orduyla Nahçıvan'a geldiğini bildirdi.[168]

Sonuç

XIV-XV. yüzyıllarda geniş bir sahada hüküm süren Akkoyunlular, siyasî ve askerî mücadelelerin bir gereği olarak istihbarata ihtiyaç duymuş ve erken dönemlerden itibaren bu hususta faaliyetler gerçekleştirmişlerdir. Akkoyunlular, askerî sahada istihbarat sağlamak amacıyla genellikle keşif birlikleri ve casuslar kullanmışlardır. Dış istihbaratta daha ziyade elçiler ve tacirlerden istifade edildiği, iç istihbaratta ise dervişlerin önemli rol oynadıkları görülmektedir. Haberleşme hizmetlerinde resmi haberlerin taşınmasından sorumlu olan *yamçı*, *ulak*, *kasıd* ve *peyk* ismi verilen postacılar görev almışlardır. Haber alma ve iletişim hizmetlerinin alt yapısı olarak yol güvenliği ve menzil tertibatının düzenli bir şekilde işlediği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte devlet teşkilatında haberleşme ve istihbarat hizmetlerinden sorumlu bir kurum ya da kişinin varlığına dair dönem kaynaklarında herhangi bir bilgi tespit edilememektedir.

Çeşitli sebeplerle taraf değiştirip Akkoyunlu saflarına katılan kimseler sayesinde düşman hakkında elde edilmesi oldukça zor olan istihbarî bilgilere ulaşılmıştır. Bunun yanında kimi zaman değişik kaynaklardan gelen ihbar faaliyetleri de kritik haberlerin alınmasında önemli rol oynamıştır. Orta çağın genelinde görülen ve kasten ortaya atılan asılsız haberler, bir tür taktik olarak kullanılmıştır. Akkoyunlular, siyasî ve askerî mücadele içerisinde oldukları Karakoyunlu, Timurlu, Memlük, Osmanlı ve son dönemlerde ise Safevîlerin karşı istihbarat faaliyetlerine maruz kalmışlardır. Tüm bu devletlerin Akkoyunlular hakkında bilgi toplamak amacıyla benzer yöntemlere başvurdukları görülmektedir.

İstihbarat faaliyetlerine dair örneklerin ağırlıklı olarak Uzun Hasan Bey döneminde yoğunlaşmış olması, bu durumun hem askerî ve siyasî başarılarla paralel olmasından hem de bu dönem hakkında Ebû Bekr-i Tihranî sayesinde daha ayrıntılı malûmata sahip bulunmamızdan kaynaklanmaktadır. İlk dönem hakkında kaynakların yetersiz oluşu dolayısıyla istihbarat faaliyetlerinin az olduğu ya da yetersiz olduğuna dair herhangi bir tespit yapmak zordur. Ancak Uzun Hasan Bey'den sonra başlayan taht mücadeleleri ve isyan hadiselerinde rakiplerin birbirlerine karşı haber alma ihtiyacından ötürü bu tür faaliyetlerin yoğunlaştığı görülmektedir. Yâkub Bey dönemindeki istikrar sürecinde haber alma hizmetlerinin düzenli bir şekilde devam ettiği anlaşılmaktadır. Ancak son dönemlerde ortaya çıkan istikrarsızlık dolayısıyla ciddi bir istihbarat zafiyetinin ortaya çıktığı tahmin edilebilir. Nitekim bu dönemde Safevîler'in güç kazanarak neticede iktidarı ele geçirmelerinde istihbarat eksikliğinin önemli bir payının olduğu açıktır.

[166] İskender Bey Münşî-yi Türkmen, *Târih-i Âlem-Ârâ-yi Abbâsî*, 1: 27; Kazım Paydaş, "Hvândmîr'in Târîh-i Habîbü's-Siyer Adlı Eserinde Akkoyunlu Devleti Tarihi", *Farsça ve Arapça Kaynaklarda Türk Ve Moğol Devleti Tarihi* içinde, I (İstanbul: Efe Akademi Yayınları, 2023), 197; Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 81.

[167] İskender Bey Münşî-yi Türkmen, *Târih-i Âlem-Ârâ-yi Abbâsî*, 1: 30.

[168] Hasan Geyikoğlu, "Şah İsmail'in Devlet Kurma Yolundaki Faaliyetleri ve Akkoyunlularla Şerur Muharebesi", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 33 (2007), 220.

Hakem Değerlendirmesi Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer Review Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support The author declared that this study has received no financial support.

Yazar Bilgileri Yavuz Delibalta
Author Details [1] Kafkas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Kars, Türkiye
0000-0001-5082-5498 yavuzdelibalta69@gmail.com

Kaynakça | References

Abdullah b. Fethullah el-Bağdadi. *Doğuda İslam Devletleri Tarihi*. Çeviren Cuma Karakaya. İstanbul: Efe Akademi Yayınları, 2022.

Aka, İsmail. *İran'da Türkmen Hâkimiyeti (Kara Koyunlular Devri)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2001.

Arayancan, Ayşe Atıcı. "Akkoyunlu Sarayında Manevi ve İdari Güç: Dervişler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi* 87 (2018): 89-102.

Arayancan, Ayşe Atıcı. "Akkoyunlu ve Karakoyunlu'da Kadının Devlet Yönetimi ve Diplomasideki Önemine İki Örnek: Hatun Can Begüm ve Sara Hatun", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 29 (2011): 289-301.

Arayancan, Ayşe Atıcı. "*Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihânşah ve Dönemi (Siyaset-Teşkilat-İktisad-Din-Kültür) 1438-1467*". Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2010.

Âşıkpaşaoğlu Tarihi. Hazırlayan Hüseyin Nihal Atsız. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2023.

Aziz b. Erdeşir-i Esterâbadî. *Bezm u Rezm*. Çeviren Mürsel Öztürk. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

Baharlu, İlgar. *"Arznâme" ve "Hulâsatü't-tevârîh" Eserlerinde Akkoyunlu ve Safevi Ordularının Resmigeçitleri*. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları, 2023.

Balata, Refet Yalçın. "Otlukbeli Savaşı ve Casus Semensa", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi* 8/22 (2021): 539-548.

Barbaro, Giosafat. *Doğu'ya Yolculuk*. Çeviren Ayzer Güler. İstanbul: Kronik Yayınları, 2022.

Baykal, Bekir Sıtkı. "Uzun Hasan'ın Osmanlılara Karşı Katî Mücadeleye Hazırlıkları ve Osmanlı-Akkoyunlu Harbinin Başlaması", *Belleten* XXI/82 (1957): 261-296.

Behrâmnejâd, Muhsin. *Karakoyunlular Akkoyunlular: İran ve Anadolu'da Türkmen Hanedanları*. Çeviren Serdar Gündoğdu, Ali İçer. İstanbul: Kronik Yayınları, 2019.

Budâk Münşî Kazvînî. *Cevâhir'ül Ahbâr: Bahşe Tarih-i İran ez Kara-Koyunlu ta Sal-ı 984 h.ş*. Hazırlayan Muhsin Behrâm-Nejâd. Tahran: Miras-ı Mektub, 1378 h.ş.

Celâleddîn Devvânî. *Ahlâk-ı Celâlî*. Çeviren Ejder Okumuş. Ankara: Fecr Yayınları, 2020.

Çakmak, Mehmet Ali. "Akkoyunlu-Karakoyunlu Mücadeleleri", *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 25/3 (2005): 75-105.

Çetin, Altan. "Yahya Kazvinî'nin Lubb et-Tevârih'inde Akkoyunlularla Alâkalı Bilgiler", *Belleten* LXXI/260 (2007): 53-75.

Dedem Korkudun Kitabı. Hazırlayan Orhan Şaik Gökyay. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2006.

Delibalta, Yavuz. "Moğollarda İstihbarat Faaliyetleri", *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi* 13/25 (2021): 788-800.

Delibalta, Yavuz. *Selçuklularda İstihbarat*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2018.

Doerfer, Gerhard. *Türkische Und Mongolische Elemente Im Neupersischen*. IV. cilt. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag Gmbh, 1975.

Ebu Bekr-i Tihranî. *Kitab-ı Diyarbekriyye*. Çeviren Mürsel Öztürk. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

Erdem, İlhan. "Akkoyunlu Ordusunu Oluşturan İnsan Unsuru" *Tarih Araştırmaları Dergisi* XV/26 (1991): 85-92.

Erşahin, Seyfettin. "Türk Hakimiyet Tecrübesine XV. Yüzyıldan Bir Örnek: Akkoyunlu Hakimiyet Anlayışı ve Yönetim Yapısı", *Yeni Türkiye* 72 (2015): 548-564.

Ertaylan, İsmail Hikmet. "Akkoyunlu-Osmanlı Mücadelesi", *Öncesi ve Sonrası ile Trabzon'un Fethi* içinde, 147-170. Ankara: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 2001.

Erzi, Adnan Sadık. "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Tarihi Hakkında Araştırmalar", *Belleten* XVIII/70 (1954): 179-221.

Fazlullah Ruzbihân Huncî-i İsfahânî. *Târih-i Âlem Ârâ-yı Emînî (Şerh-i Hükümrânî-i Selâtin-i Akkoyunlu ve Zuhûr-ı Safeviyân)*. Neşreden Muhammed Ekber Âşık. Tahran: Merkez-i Neşr-i Miras-ı Mektûb, 1382 h. ş.

Geyikoğlu, Hasan. "Şah İsmail'in Devlet Kurma Yolundaki Faaliyetleri ve Akkoyunlularla Şerur Muharebesi", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 33 (2007): 217-225.

Gül, Ekrem, "Babürname'de Geçen Askerî Terimler Üzerine", *Belleten* 62-1 (2014): 27-103.

Halaçoğlu, Yusuf. "Fersah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* XII: 412. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.

Hasan-ı Rumlu. *Ahsenü't-Tevârîh*. Çeviren Mürsel Öztürk. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020.

Hinz, Walter. *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*. Çeviren Tevfik Bıyıklıoğlu. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992.

İbn Ecâ et-Türkî Muhammed b. Mahmud. *İbn Ecâ Seyahatnâmesi*. Çeviren Mehmet Şeker. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2019.

İbni Tagrıberdi. *en-Nücûmu'z-Zâhire*. Çeviren Ahsen Batur. İstanbul: Selenge Yayınları, 2013.

İskender Bey Münşî-yi Türkmen. *Târih-i Âlem-Ârâ-yi Abbâsî.* 1 cilt. Çeviren Ali Genceli. Hazırlayan İsmail Aka. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019.

Kadı Ahmed Gaffârî. *Târih-i Cihan-Ârâ*. Çeviren Buket Gündüz. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2023.

Kallek, Cengiz. "Casus". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* VII: 163-166. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.

Kazanasmaz, Merve. "*Kara-Koyunlu Kara Yusuf ve Zamanı*". Yüksek Lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, 2019.

Konukçu, Enver. "Osmanlılardan Has Murad'ın Tercan'da, Akkoyunlu Mirza Zeynel'in Otluk Belinde Ölümleri (Ağustos 1473)", *Fatih Sultan Mehmed Han ve Dönemi* içinde, 108-136. Bursa: Gaye Kitabevi, 2016.

Kopraman, Kâzım Yaşar. "*el-Aynî'nin Ikdu'l-Cuman'ında XV. Yüzyıla Ait Anadolu Tarihi ile İlgili Kayıtlar*". Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1971.

Korkmaz, Ahmet. *Celayırlı Devleti'nde Ordu*. İstanbul: Efe Akademi Yayınları, 2024.

Korkmaz, Ahmet. *Kara-Koyunlu Devleti'nin Askerî Teşkilâtı.* İstanbul: Efe Akademi Yayınları, 2022.

Macit, Ensar. "*Timurlu Devleti'nin Askerî Teşkilatı*". Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2012.

Mahmud b. Abdullah-ı Nişaburî. *Târîh-i Türkmâniyye (Kara-Koyunlu Devleti Tarihi)*. Çeviren Ahmet Özturhan ve Ahmet Korkmaz. İstanbul: Divan Kitap Yayınları, 2024.

Minorsky, V. "A Civil and Military Review in Fars in 881/1476", *Bulletin of the School of Oriental Studies, University of London* 10/1 (1939): 141-178.

Muhyî-i Gülşenî. *Menâkıb-ı İbrâhim-i Gülşenî*. Hazırlayan Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014.

Neşrî. *Kitâb-ı Cihan-nümâ*. II cilt. Hazırlayan Faik Reşit Unat, M. Altay Köymen. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1957.

Nizâmü'l-Mülk. *Siyâset-Nâme*. Hazırlayan Mehmet Altay Köymen. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020.

Örs, Derya. "*Fazlullâh b. Rûzbihân-i Huncî ve Târîh-i 'Alem-Ârây-i Emînî'si*". Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1998.

Özturhan, Ahmet. "Bûdâk Münşî-yi Kazvinî'nin Cevâhirü'l-Ahbâr adlı Eserinde Kara-Koyunlular", *Farsça ve Arapça Kaynaklarda Türk Ve Moğol Devleti Tarihi* içinde, I, 224-243. İstanbul: Efe Akademi Yayınları, 2023.

Özyetgin, A. Melek ve İlyas Kemaloğlu. *Altın Orda Hanlığına Ait Resmî Yazışmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2017.

Paydaş, Kazım. "Ak-Koyunlular Döneminde Ticâret", *Tarih Araştırmaları Dergisi* XXIII/36 (2004): 213-223.

Paydaş, Kazım. "Osmanlılara Sığınmış Önemli Bir Ak-Koyunlu Şehzâdesi: Uğurlu Mehmed Bey", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 199 (2012): 41-53.

Paydaş, Kazım. "Hvândmîr'in Târîh-i Habîbü's-Siyer Adlı Eserinde Akkoyunlu Devleti Tarihi", *Farsça ve Arapça Kaynaklarda Türk Ve Moğol Devleti Tarihi* içinde, I, 176-209. İstanbul: Efe Akademi Yayınları, 2023.

Paydaş, Kazım. *Ak-Koyunlu Devlet Teşkilatı*. İstanbul: Efe Akademi Yayınları, 2024.

Paydaş, Kazım. *Ak-Koyunlu Türkmen Hükümdarı Sultan Yakub ve Dönemi (1478-1490)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2023.

Paydaş, Kazım. *Uzun Hasan ve Otlukbeli Savaşı*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2022.

Roemer, Hans Robert. "The Türkmen Dynasties", *The Cambridge History of Iran* içinde, 6, 148-188. New York: Cambridge University Press, 1986.

Seyyid Hamidüddin Muhammed b. Burhaneddin Havendşah b. Kemaleddin Mirhand. *Ravzatü's-Safa fi Sireti'l-Enbiya ve'i Müluk ve'l Hulefa.* VI cilt. Tahran: Müessese-i Hayyam ve İntişarat-ı Piruz, 1339 h.ş.

Sümer, Faruk. "Akkoyunlular", *Türkmen Akkoyunlu İmparatorluğu Makaleler Antolojisi* içinde 1-20. Ankara: Grafiker Yayınları 2003.

Sümer, Faruk. *Kara Koyunlular (Başlangıçtan Cihan-Şah'a kadar)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992.

Timur Muhammed. *Tüzükât-ı Timur*: *Timur'un Günlüğü*. Hazırlayan Kutlukhan Şakirov, Adnan Aslan. İstanbul: İnsan Yayınları, 2018.

Türkçe Sözlük I. Hazırlayan İsmail Parlatır. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1998.

Uyar, Mustafa, "Hinduşâh Nahçivânî'ye Ait Düstûr el-Kâtib fi Ta'yin el-Merâtib Adlı Eserde Casusluk Anlayışı", *Tarih Araştırmaları Dergisi* XXIV/38 (2005): 281-289.

Uyar, Mustafa. *İlhanlı (İran Moğolları) Devleti'nin Askerî Teşkilatı.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020.

Uzun Hasan ve Fatih Mücadelesi Döneminde Doğu'da Venedik Elçileri: Caterino Zeno ve Ambrogio Contarini'nin Seyahatnâmeleri. Çeviren Tufan Gündüz. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2021.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.

Woods, John E. *300 Yıllık Türk İmparatorluğu: Akkoyunlular*. Çeviren Sibel Özbudun. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1993.

Yazıcızâde 'Alî. *Selçuk-Nâme: İndeksli Tıpkı Basım*. Hazırlayan Abdullah Bakır. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

Yınanç, Mükrimin Halil. "Akkoyunlular", *Türkmen Akkoyunlu İmparatorluğu Makaleler Antolojisi* içinde, 21-42. Ankara: Grafiker Yayınları, 2003.

Yürekli, Tülay. "Zengiler ve Eyyûbîlerde İstihbarat", *Türkiyat Mecmuası* 27/2 (2017): 293-311.